COLOFON

Uitgave
Provinciaal Bestuur van Zuid-Holland
Postbus 90602
2509 LP 's-Gravenhage
telefoon 070-4416611

Samenstelling/Productie
mw. drs. J. Bookelman
mw. J. Chabinath
mw. I. Ender
mw. drs. M. Höfkens
M. van Ingen
mw. drs. S.R. Jonkergouw
mw. drs. M. Keereweer
drs. M. Koenders
mw. drs. L.A. Nizet
mw. drs. M. Polman
mw. drs. C. Scheffer
drs. A. Schuurman
ir. M. Verwey

Begeleidingscommissie
D. Brouwer de Koning
W. de Jong
drs. W.B.J. Polman
ir. D. van der Veen
ir. J. G. Wegner

Vormgeving
Facilitaire Dienst, Bureau Vormgeving

Druk
Rooduyn vorm & druk

's-Gravenhage, november 1995

A. **HISTORISCH-GEOGRAFISCHE BESCHRIJVING**
M. H. J. Koenders
februari 1992

B. **BEBOUWINGSKARAKTERISTIEK**
C. Scheffer
1992

C. **INVENTARISATIE**
C. Scheffer
1992

INHOUDSOPGAVE

A. HISTORISCH-GEOGRAFISCHE BESCHRIJVING

1. INLEIDING

2. FYSISCHE GESTELDHEID
2.1. Bodemgesteldheid
2.2. Afwatering

3. GRONDGEBRUIK
3.1. Agrarisch grondgebruik
3.2. Niet-agrarisch grondgebruik
3.3. Visuele karakteristiek

4. INFRASTRUCTUUR
4.1. Landwegen
4.2. Wateren
4.3. Dijken
4.4. Spoorwegen
4.5. Nutsvoorzieningen

5. NEDERZETTINGEN
5.1. Algemeen
5.2. Kernen
5.2.1. Zevenhuizen
5.2.2. Moerkapelle
5.2.3. Oud Verlaat
5.2.4. Groeneweg
5.2.5. Hollevoeterbrug
5.3 Verspreide bebouwing

LITERATUURLIJST

GEBRUIKTE KAARTEN

BIJLAGEN

B. BEBOUWINGSKARAKTERISTIEK

C. INVENTARISATIE

A. HISTORISCH-GEOGRAFISCHE BESCHRIJVING

1. INLEIDING

De gemeente Zevenhuizen-Moerkapelle ligt in het midden van de provincie Zuid-Holland binnen de regio Delf- en Schieland (zie **fig. 1**). Deze gemeente ontstond in 1991 door samenvoeging van de voormalige gemeenten Moerkapelle en Zevenhuizen.
Zevenhuizen-Moerkapelle heeft een oppervlakte van 3.552 ha, verdeeld over 3.359 ha land en 193 ha binnenwater. Op 1 januari 1991 telde de gemeente 9.871 inwoners. De gemiddelde bevolkingsdichtheid bedroeg daarbij 294 personen per km^2 landoppervlak. Het dorp Zevenhuizen is wat groter dan Moerkapelle. Naast deze twee nederzettingen omvat de gemeente nog een drietal veel kleinere kernen, te weten de gehuchten Oud Verlaat, Groeneweg en Hollevoeterbrug.

Zevenhuizen-Moerkapelle grenst in het zuiden aan Rotterdam. Westelijk liggen de gemeenten Bergschenhoek en Bleiswijk, oostelijk Waddinxveen, Moordrecht en Nieuwerkerk aan den IJssel. In het noorden bevindt zich de gemeente Rijneveld. De begrenzing van Zevenhuizen-Moerkapelle is grotendeels landschappelijk van aard. Ze wordt namelijk in het westen bepaald door water - in de vorm van de Rotte(meren) - en in het noorden en zuiden door polderdijken. De oostgrens, die dwars door de Zuidplaspolder loopt, heeft een administratief karakter. De zuidelijke grens is sinds 1850 tweemaal aan wijziging onderhevig geweest. In 1871 werd hij aangepast aan de rationele verkaveling van de in 1874 voltooide Prins Alexanderpolder (par. 2.2). Ruim honderd jaar later, in de jaren '80 van deze eeuw, werd de zuidgrens enigszins naar het noorden verlegd in verband met de bouw van de Rotterdamse nieuwbouwwijk Zevenkamp.

2. FYSISCHE GESTELDHEID

2.1. Bodemgesteldheid

De bodem van de gemeente Zevenhuizen-Moerkapelle bestaat uit zeeklei. Plaatselijk komen echter verschillen voor in samenstelling. In het noordwesten treft men vooral lichte, zandige klei aan (zavel); in het oosten bevatten de afzettingen minder zand en hebben daardoor een wat zwaardere structuur. Beide zijn kalkrijk. Verder naar het zuiden liggen uitgesproken slappe, kalkarme kleigronden (zogenaamde modderklei) met een venige bovenlaag. Deze klei-afzettingen zijn gevormd tijdens het geologisch tijdvak van het Holoceen (vanaf circa 8000 voor Chr.), meer specifiek gedurende de periode van het Subboreaal (3000-700 voor Chr.), toen de zee via diverse zeegaten nog toegang had tot een groot gebied achter de in opbouw zijnde strandwallenkust. Ter onderscheiding van jongere mariene afzettingen worden de sedimenten uit dit tijdperk aangeduid als "oude zeekleigronden".

Hoewel de oude zeeklei al enkele duizenden jaren geleden gevormd is ligt ze 'pas' sinds een aantal eeuwen weer aan de oppervlakte. Toen de strandwallenkust langs de Noordzee meer en meer gesloten raakte, brak - onder invloed van de stagnerende afwatering - namelijk een periode van veengroei aan. Het afgestorven, onverteerde plantaardig materiaal hoopte zich op tot een enkele meters dikke veenlaag. Dit veenpakket is binnen de gemeente Zevenhuizen-Moerkapelle echter zo goed als geheel verdwenen als gevolg van afgraving en uitbaggering voor de turfwinning, met name tijdens de 16e en 17e eeuw (par. 3.2.). Deze vervening geschiedde zo rigoureus dat er grote waterplassen ontstonden. Na droogmaking van deze veenplassen kwam de oude zeeklei weer aan de oppervlakte.

De kleigronden binnen de droogmakerijen (par. 2.2.) zijn nagenoeg reliëfloos. Hoogteverschillen zijn niet of nauwelijks met het blote oog waarneembaar. De polders, die tot de laagste van Nederland behoren, hebben een ligging variërend van -4,2m NAP in het noorden (polder De Wilde Veenen) tot -6,0m NAP in het zuiden (Prins Alexanderpolder). Globaal bezien vertoont het gemeentelijke grondgebied zodoende een lichte afhelling van noord naar zuid. In de zuidwestpunt ligt de kleine Nessepolder. Hier bevindt het maaiveld zich op circa -3,5m NAP. De laag gelegen droogmakerijen worden begrensd door polderdijken (-2m à -3m NAP). De kade langs de Rotte is duidelijk hoger gelegen (-0,2m NAP), evenals het talud van de spoorlijn Gouda-Den Haag die de gemeente doorkruist (circa -1m NAP). De oude dorpskernen van Zevenhuizen en Moerkapelle liggen eveneens hoger dan de rondom gelegen zeekleipolders. Ze zijn namelijk gelegen op een strook veengrond (bovenland) die, in tegenstelling tot de omgeving, niet is afgegraven voor turfwinning.

2.2. Afwatering

Het grondgebied van Zevenhuizen-Moerkapelle is verdeeld over vijf verschillende polders, alle gelegen binnen het hoogheemraadschap van Schieland. Het noordelijk en westelijk deel - bestaande uit de polder De Wilde Veenen, de Tweemanspolder en de Eendragtspolder - lozen hun water in westelijke richting op de de Rotte, een oud veenriviertje dat vanaf Moerkapelle naar het zuiden loopt en bij Rotterdam uitkomt op de Nieuwe Maas. Het

oostelijk deel (Zuidplaspolder) loost evenals een klein oppervlak in het zuiden (behorend tot de Prins Alexanderpolder) in zuidoostelijke richting op de Hollandse IJssel.

Aanvankelijk geschiedde de afwatering van het voormalige veengebied op natuurlijke wijze. Eerst nog via veenstroompjes, na ontginning via sloten en weteringen. Dijken zorgden voor de scheiding van binnen- en buitenwater. In de dijken werden sluisjes gelegd om het binnenwater te kunnen lozen. De verveningsactiviteiten (par. 3.2.) zouden de situatie echter radicaal veranderen. Zoals vermeld ontstonden hierdoor grote plassen die zich over praktisch het hele grondgebied van de huidige gemeente uitstrekten. De droogmaking van deze plassen geschiedde in de eerste fase (17e/18e eeuw) met behulp van windmolens, later (19e eeuw) ook met inzet van stoomgemalen. Zo kwam de polder De Wilde Veenen (1655) tot stand dankzij het werk van zes windmolens. De Tweemanspolder (1734) en de Eendragtspolder (1753) danken hun ontstaan eveneens aan windbemaling. Voor de droogmaking van de omvangrijke Zuidplaspolder (1828-1839) werden niet alleen windmolens (maar liefst dertig stuks) maar ook twee stoomgemalen gebruikt, die aanvankelijk alleen als hulpgemaal dienst deden. Deze stonden overigens in de gemeente Nieuwerkerk aan den IJssel. De bemaling van de Prins Alexanderpolder (voltooid in 1874) is uitgevoerd met vijf stoomgemalen (eveneens gelegen buiten de gemeente Zevenhuizen-Moerkapelle).

De gedeeltelijke molenbemaling van de Zuidplaspolder moest al in de jaren 1870-1876 plaatsmaken voor een bemalingssysteem dat uitsluitend gebruik maakte van stoomkracht. Na de eeuwwisseling zouden diesel- en elektromotorgemalen deze taak overnemen (alle buiten de gemeente gelegen). Eenzelfde ontwikkeling vond plaats bij de bemaling van de Prins Alexanderpolder. De gemalen van deze polder liggen ook allemaal buiten het grondgebied van Zevenhuizen-Moerkapelle. In 1924 werden de zes molens van de polder De Wilde Veenen vervangen door een elektrisch gemaal. Functieverlies leidde tot gedeeltelijke afbraak van deze molens waarvan nu nog slechts stompen resten. De windmolens van de Eendragtspolder verdwenen (op één uitgezonderd) nadat in het tweede kwart van deze eeuw aan de Rotte een elektrisch gemaal was opgericht. De molenviergang van de Tweemanspolder hield het het langst uit. Hoewel men in de jaren vijftig ook hier overschakelde op electrische bemaling bleven deze poldermolens gespaard.

3. GRONDGEBRUIK

3.1. Agrarisch grondgebruik

De oorspronkelijke vorm van grondgebruik binnen de gemeente, die van gemengd agrarisch bedrijf op veen, is geheel verloren gegaan met de turfwinning (par.3.2.). De veenplassen die toen ontstonden werden nog vergroot door de werking van wind en golfslag. Slechts de bewoningskernen en enkele geïsoleerde stukken veenland bleven gespaard. Dit had tot gevolg dat begin 17e eeuw de basis voor het agrarisch bedrijf letterlijk was weggeslagen. Na droogmaking van de veenplassen kreeg men weer de beschikking over grond (ditmaal kleigronden; zie par. 2.1.) die goed bruikbaar bleek voor de landbouw. Hoewel tussen de eerste droogmakerij (1655) en de laatste (1874) ruim twee eeuwen tijdsverschil bestaat, ging men bij de inrichting van de nieuw aangewonnen gronden op een- zelfde rationele manier te werk. De ontsluiting geschiedde door aanleg van rechtlijnige wegen en waterlopen (sloten, tochten), op regelmatige onderlinge afstand. Daarbinnen paste men een systematische verkaveling toe in lange stroken en rechthoeken (zie **fig. 4a**). Slechts de kleine Nessepolder in het zuidwesten vertoont een hiervan afwijkend beeld. Dit restant van het oude veenlandschap kent een kleinschaliger verkaveling van onregelmatige blokken en rechthoeken.

Het gebruik dat van de drooggemaakte gronden kon worden gemaakt werd bepaald door de bodemsamenstelling (par. 2.1.). Zo leenden de zavelige en kalkrijke zeekleigronden in het midden en noorden van de gemeente zich prima voor de akkerbouw.
Men legde zich vooral toe op de teelt van handelsgewassen (granen, aardappelen, peulvruchten en later vooral suikerbieten en diverse koolsoorten). De slappe kalkarme kleigronden in het zuiden bleken slechts bruikbaar als grasland. Hier ontwikkelde zich de melkveehouderij. Omstreeks 1850 was ruim tweederde deel van de huidige gemeente in gebruik als akkerland, voornamelijk geconcentreerd in de polder De Wilde Veenen en de Tweemanspolder. De zuidelijke helft van de Eendragtspolder bestond uit grasland. In de Zuidplaspolder kwam gemengd bodemgebruik voor met afwisselend akker- en weiland. De Prins Alexanderpolder (1874) moest toen nog worden drooggelegd.

In de periode 1850-1945 kwam in bovenvermeld grondgebruik maar weinig verandering. Wel werd een begin gemaakt met schaalvergroting in de akkerbouw. Met name in de polder De Wilde Veenen werden in de eerste helft van deze eeuw veel percelen samengevoegd (vgl. **fig. 4a** en **b**). Na 1945 werd dit proces voortgezet waardoor de karakteristieke strokenverkaveling plaats maakte voor een grootschaliger indeling in blokken (De Wilde Veenen, Tweemanspolder) en rechthoeken (Eendragtspolder, Zuidplaspolder)(vgl. **fig. 4b** en **c**). Het areaal akkerland werd enigszins uitgebreid ten koste van de oppervlakte weiland. Na de Tweede Wereldoorlog deed de kascultuur (teelt van groenten; in het bijzonder tomaten) haar intrede in de directe omgeving van Moerkapelle en Zevenhuizen.

3.2. Niet-agrarisch grondgebruik

De belangrijkste vorm van niet-agrarisch grondgebruik was de vervening. Deze werd uitgevoerd ten behoeve van de turfwinning. Hoewel men ook voor het lokaal gebruik zal hebben verveend nam deze activiteit pas een grootschaliger vorm aan nadat vanaf circa 1200 na Chr. de behoefte aan brandstof snel begon te groeien door de opkomst van steden in de omgeving (Rotterdam, Delft en Gouda).
Het veen, dat zich over grote delen van Midden-Holland uitstrekte, werd aanvankelijk alleen boven de grondwaterspiegel gedolven (zogenaamde "droge vervening"). De vraag naar turf was echter zo groot dat het daar niet bij bleef. In de eerste helft van de 16e eeuw ging men over tot zogenaamde "natte vervening". Met behulp van de baggerbeugel haalde men nu ook het veen onder de grondwaterspiegel weg. Men spaarde daarbij wel smalle stroken veenland uit om het uitgebaggerde veen op te laten drogen (zetwallen of legakkers). Deze gingen echter op den duur vaak verloren doordat ze gemakkelijk afbrokkelden. Zo ontstonden uitgestrekte waterplassen (zie ook **fig. 2**). Binnen de gemeente Zevenhuizen-Moerkapelle nam dit een zodanige vorm aan dat begin 17e eeuw het gebied rond Moerkapelle en Zevenhuizen bestond uit een groot meren- en moerasgebied met plaatselijk nog een restant onvergraven veenland. Men sprak van "drijvende landen". De dorpen waren alleen nog via dijken en kaden bereikbaar.
Na afloop van de vervening zakte de economie in elkaar. Deels uit algemeen belang, maar vooral uit particulier winstbejag begon men halverwege de 17e eeuw met de droogmaking van de veenplassen. Het zou echter nog ruim tweehonderd jaar duren voordat de laatste waterplas weer tot land was gemaakt (par. 2.2.). Na deze inpolderingen bleven slechts de Rottemeren en een enkel niet drooggemalen restant van een veenplas (Koornmolengat) over. Bij de droogmaking werden de laatste verveningssporen (zetwallen, petgaten) uitgewist.

Een andere niet agrarische activiteit die min of meer een gevolg is geweest van de vervening was de visserij. Deze zal - veelal als bijverdienste - zijn bedreven in de zich steeds verder uitbreidende waterplassen. De droogmaking betekende natuurlijk het einde van de visvangst.

In de jaren zeventig van deze eeuw werd een deel van de Eendragtspolder weer in water veranderd doordat hier zand werd gezogen voor woningbouw binnen de gemeente Rotterdam (wijk Zevenkamp). Zo ontstond de Zevenhuizerplas die na afloop van de werkzaamheden een recreatieve bestemming kreeg.

3.3. Visuele karakteristiek

Het vlakke en open droogmakerijenlandschap van Zevenhuizen-Moerkapelle wordt hoofdzakelijk gekenmerkt door grootschalig verkaveld bouwland (suikerbieten, koolsoorten). In het zuidelijk deel, waar vrij veel grasland voorkomt, is de indeling kleinschaliger (meer afwateringssloten). De in enkele clusters gegroepeerde tuinbouwkassen - met name rond Moerkapelle en Zevenhuizen (zie **fig. 4c**) - zorgen voor verdichting. De polders worden begrensd door dijken (al of niet met bebouwing c.q. beplanting). Het dijklichaam van de spoorlijn Gouda-Den Haag en de evenwijdig daaraan gelegen rijksweg A12 zijn voorzien van zware begeleidende beplanting. De bebouwing van Moerkapelle en Zevenhuizen is vanaf veel plaatsen waarneembaar. De in het zuidwesten gelegen Zevenhuizerplas wordt

afgeschermd door bossages. Oriëntatiepunten zijn onder meer de (overigens vrij lage) kerktorens van Moerkapelle en Zevenhuizen en de molenviergang van de Tweemanspolder. In het zuiden is de hoogbouw van Rotterdam zichtbaar, in het noordwesten die van Zoetermeer.

4. INFRASTRUCTUUR

4.1. Landwegen

De oudste verbinding over land binnen de gemeente zal hebben gelopen langs de oever van de Rotte. Van hieruit is immers ook een begin gemaakt met de ontginning van het grondgebied (zie ook par. 5.2.1.). De ingrijpende verveningsactiviteiten in deze regio leidden niet alleen tot landverlies maar ook tot aantasting van de infrastructuur. Een aantal wegen werd namelijk ondermijnd c.q. doorbroken en moest uit veiligheidsoverwegingen worden afgesloten. Na droogmaking van de veenplassen ontstond een gedeeltelijk nieuw net van landwegen. Verschillende polderdijken kregen een functie als interlokale verbinding (onder andere de oostdijk van de Eendragts- en de Tweemanspolder). De polderwegen zelf hadden een louter lokale betekenis.

Omstreeks 1850 was het wegennet nog praktisch geheel onverhard. Slechts de dorpskernen van Moerkapelle en Zevenhuizen waren bestraat. Daarbuiten bestond het wegdek voornamelijk uit klei, al of niet met een bovenlaag van puin zoals tussen beide dorpskernen. In tijden van regen en dooi ondervond met name het zwaardere verkeer hier bepaald veel hinder van. Ten westen van Moerkapelle lag een ophaalbrug over de Rotte (Hollevoeterbrug; zie par. 5.2.5.) Bij Oud Verlaat, ten zuidwesten van Zevenhuizen, kon men per veer (inmiddels opgeheven) de Rotte oversteken.
In de tweede helft van de 19e eeuw begon men met verbetering van het wegennet. De interlokale verbindingen en ook de meeste polderwegen werden voorzien van een grindlaag. Na de eeuwwisseling leidde de opkomst van nieuwe vervoermiddelen (fiets, bus, vrachtwagen, auto) tot de toepassing van nieuwe verhardingsmaterialen. Omstreeks 1945 hadden bijna alle verbindingen een verhard wegdek. Kort vóór de Tweede Wereldoorlog kwam halverwege Moerkapelle en Zevenhuizen een deel van de rijkssnelweg nr.12 (Den Haag-Utrecht) gereed, parallel aan de reeds in 1870 geopende spoorlijn Den Haag-Gouda. Deze autoweg werd met een vaste brug over de Rotte geleid. Ter hoogte van de Ringvaart van de Zuidplaspolder kwam een afslag (figuur **4b**).

Na 1945 vonden verdere verbeteringen plaats, waaronder enkele wegverbredingen (onder andere Moerkapelle - Zevenhuizen - Nieuwerkerk aan den IJssel). In het kader van een ruilverkaveling werd een groot aantal insteekwegen ter ontsluiting van landerijen aangelegd (vgl. **fig. 4b** en **c**). Het stratenstelsel van de dorpen Moerkapelle en Zevenhuizen onderging uitbreiding door realisering van na-oorlogse uitbreidingen.

4.2. Wateren

Het riviertje de Rotte, dat langs de westgrens van Zevenhuizen-Moerkapelle in zuidelijke richting stroomt, vervulde (naast een rol in de afwatering; par. 2.2.) vroeger ook een verkeersfunctie als alternatieve verbinding tussen Rotterdam en Amsterdam. Door inpolderingen ging deze vaarroute in de 18e eeuw verloren. Het riviertje bleef daardoor gespaard voor ingrijpende kanalisatie c.q. regulatie. Vanaf zijn tegenwoordige "oorsprong", even ten noorden van Hollevoeterbrug, vertoont deze circa 18 kilometer lange waterloop nog steeds een vrij natuurlijke vorm. Ter hoogte van Zevenhuizen verbreedt de Rotte zich

tot de Rottemeren (voorheen Bleiswijkse Meren). Dit water vervult tegenwoordig een belangrijke recreatieve functie. De Rotte staat via schutsluisjes onder meer in verbinding met de Hennipsloot (in de eerste helft van de 18e eeuw gegraven naar Zevenhuizen) en de Lange Vaart (richting Bleiswijk). Aan het begin van de Hennipsloot is een jachthaven aangelegd. Noordelijk van deze jachthaven ligt tussen de oostelijke Rottekade en de westelijke dijk van de Tweemanspolder het Koornmolengat, een nooit drooggemalen restant van een veenplas.
Zeker ook van belang voor de scheepvaart was de Ringvaart van de Zuidplaspolder. Bij de aanleg ervan (circa 1830) werd reeds met deze functie rekening gehouden. De bouw van vaste bruggen in de spoorlijn Den Haag-Gouda en de daarlangs gelegen snelweg Den Haag-Utrecht maakte hieraan een eind.

Langs de spoorlijn Den Haag-Gouda liggen bij het spoorwegviaduct over de weg Moerkapelle-Zevenhuizen twee langwerpige watertjes. Deze zijn ontstaan door kleiwinning voor de aanleg van het spoorwegtalud ter plaatse. In het zuidwesten ligt de pas kort geleden ontstane Zevenhuizerplas, een gevolg van zandwinning in de jaren zeventig voor woningbouw binnen de gemeente Rotterdam. Bij veel tuinbouwbedrijven bevinden zich opvangreservoirs voor regenwater. Hieruit wordt water geput voor kunstmatige beregening van de onder glas geteelde produkten.

4.3. Dijken

Binnen de gemeente treft men dijken aan rond de verschillende polders en langs de oostoever van de Rotte. Ze vervullen een functie in de beheersing van rivier- en polderwater. Reeds vóór de periode van de droogmakerijen bestonden er (veen)kaden. Deze moesten het kwelwater uit de nog niet ontgonnen veengronden opvangen en zijdelings afvoeren. Later werden de veenderijen op voorschrift van de overheid van een ringdijk voorzien. Bij de uitvoering van de inpolderingswerkzaamheden (par. 2.2.) zijn deze oude waterkeringen - voor zover bruikbaar - opgenomen in de nieuwe ringdijken rond de droogmakerijen. Hoewel niet alle dijken hun waterkerende functie behouden hebben (polder De Wilde Veenen) zijn de meeste nog wel intact. Alleen de zuidelijke dijk van de polder De Wilde Veenen (1655) is gedeeltelijk afgegraven.

Het merendeel van de dijken doet ook dienst als weg. Plaatselijk vervullen ze ook de rol van bewoningsas (Zevenhuizen, Oud Verlaat, Groeneweg). Een opvallend dijklichaam van niet-waterstaatkundige oorsprong is dat van de spoorlijn Gouda-Den Haag (geopend in 1870).

4.4. Spoorwegen

Zevenhuizen-Moerkapelle wordt van oost naar west doorsneden door de spoorlijn Gouda-Den Haag. Deze lijn - in gebruik genomen in 1870 - volgt binnen de gemeente een kaarsrecht tracé door respectievelijk de Zuidplaspolder en de Tweemanspolder, zonder rekening te houden met bestaande verkavelingspatronen. Over de ringvaart van de Zuidplaspolder en de Rotte kwamen twee beweegbare bruggen (beide inmiddels vervangen door een modern, niet beweegbaar exemplaar). Kleinere vaste bruggen werden gebouwd

bij de kruising van enkele polderwegen. De Bredeweg (voorheen Middelweg) in de Zuidplaspolder werd enigszins verlegd zodat de spoorlijn onder een haakse hoek kon passeren.

Bij de tracékeuze van de spoorweg Gouda-Den Haag speelde de ligging van de dorpen Moerkapelle en Zevenhuizen geen rol. Toch hebben de inwoners van beide plaatsen een vrij lange periode kunnen profiteren van deze railverbinding door de bouw van een station halverwege de twee kernen aan het Noordeinde, vlakbij de brug over de Ringvaart. Drie kilometer oostelijk daarvan, in de Zuidplaspolder, kwam een halte. Zo kreeg de spoorlijn ook een functie in het streekvervoer. Naast personen (scholieren, veehandelaren, marktbezoekers) werden er goederen vervoerd (met name landbouwprodukten; in het bijzonder suikerbieten). Toen in de loop van de 20e eeuw het wegvervoer sterk concurrerend werd, betekende dit het einde voor het station Zevenhuizen-Moerkapelle. In 1938 werd het personenvervoer stilgelegd. In 1944 raakte het station tijdens een bombardement zwaar beschadigd. Kort daarna volgde afbraak. Na de oorlog heeft hier nog enige tijd overslag plaatsgevonden van agrarische producten.
De (tijdelijke) aansluiting van Moerkapelle en Zevenhuizen op het spoorwegnet heeft geen invloed kunnen uitoefenen op de ruimtelijke ontwikkeling van deze kernen. Daarvoor was de aantrekkingskracht te gering en de afstand te groot.

4.5. Nutsvoorzieningen

Hoewel Zevenhuizen al in het begin van deze eeuw een kleine elektriciteitscentrale bezat konden de inwoners van deze voormalige gemeente pas vanaf 1922 meer algemeen over elektrische stroom beschikken nadat er een leveringscontract was afgesloten met de elektriciteitscentrale van Leiden. Een jaar later, in 1923, ging ook Moerkapelle een overeenkomst aan met de Leidse centrale. Tegenwoordig verzorgt het Energiebedrijf Rijnland zowel de distributie van elektriciteit alsook van gas binnen de gemeente Zevenhuizen-Moerkapelle.

Eind 1928 kregen de inwoners van Moerkapelle en Zevenhuizen de mogelijkheid tot aansluiting op een drinkwaterleiding. Samen met acht andere gemeenten in de regio werd toen het intercommunaal distributiebedrijf "De Tien Gemeenten" opgericht. Het hoofdkantoor kwam in Zoetermeer (later verplaatst naar Pijnacker). Omstreeks 1945 was ruim 90 procent van alle woningen aangesloten.

5. NEDERZETTINGEN

5.1. Algemeen

De gemeente Zevenhuizen-Moerkapelle bevat, naast verspreide bebouwing (par. 5.3.), een vijftal bewoningskernen. Behalve de dorpen Zevenhuizen en Moerkapelle zijn dat de gehuchten Oud Verlaat, Groeneweg en Hollevoeterbrug. Het ontstaan van Zevenhuizen en Moerkapelle hangt samen met de ontginning, respectievelijk exploitatie van de eens uitgestrekte veengronden in deze regio (zie par. 3.2.). Beide nederzettingen worden gekenmerkt door een enkelvoudige lineaire hoofdstructuur. Oud Verlaat en Groeneweg zijn tot ontwikkeling gekomen langs de dijk (vm. veenkade) van de Eendragtspolder. Dit heeft geleid tot de vorming van lintbebouwing. Het zeer kleine Hollevoeterbrug heeft daarentegen een compacte vorm door groepering van enkele boerderijen/woonhuizen rond een brug over de Rotte.

Zevenhuizen is van de vijf genoemde kernen de oudste. De eerste bewoning zal begin 13e eeuw hebben plaatsgevonden tijdens de occupatie van het woeste veengebied langs de Rotte. Het dorp Moerkapelle dateert van kort na de Middeleeuwen, vermoedelijk eerste helft 16e eeuw, toen zich ter plaatse veenarbeiders vestigden die betrokken waren bij de turfwinning. De bewoningsgeschiedenis van Oud Verlaat, Groeneweg en Hollevoeterbrug, houdt verband met ontwikkelingen op het gebied van verkeer en vervoer; zowel over water als via land.

Ten tijde van de grootschalige turfwinning (15e-17e eeuw) leidde de groeiende werkgelegenheid tot een forse toename van het aantal inwoners van Zevenhuizen en Moerkapelle. Na afloop van de vervening nam de bevolkingsomvang echter weer sterk af doordat velen gedwongen waren elders werk te zoeken. Zo telde Zevenhuizen begin 17e eeuw nog ruim 2.000 zielen; een eeuw later was daar slechts de helft van over. Dankzij regelmatige volkstellingen, die vanaf circa 1800 werden gehouden, kan men voor de 19e en 20e eeuw een nauwkeurige indruk verkrijgen van het bevolkingsverloop. De volgende tabel (zie pag. 11) geeft een overzicht, waarbij een interval van 20 jaar is aangehouden.

Het inwonertal van de voormalige gemeente Zevenhuizen onderging tussen 1822 en 1880 een verdubbeling. Dit zal waarschijnlijk hebben samengehangen met de gunstige agrarische conjunctuur en de vergroting van het landbouwareaal - in 1839 werd de Zuidplaspolder drooggelegd - tijdens die periode. Moerkapelle kende in die jaren een veel bescheidener toename. De stagnatie in de groei van beide dorpen aan het eind van de 19e eeuw laat zich verklaren door het optreden van de grote landbouwcrisis in de jaren '80. Zevenhuizen ontwikkelde zich in de eerste helft van de 20e eeuw tot een gemeente van een kleine 3.000 inwoners. Moerkapelle behield een bescheiden omvang (circa 1.000 ingezetenen anno 1940). Na de Tweede Wereldoorlog onderging de groei in beide plaatsen een versnelling. Enerzijds als gevolg van natuurlijke aanwas, anderzijds door een toenemend vestigingsoverschot (tabel 1).

tabel 1: Bevolkingsontwikkeling gemeente Zevenhuizen-Moerkapelle

jaar	aantal inwoners		
	ZEVENHUIZEN 1)	MOERKAPELLE 2)	totaal
1822	1.143	430	1.573
1840	1.693	515	2.208
1860	1.813	559	2.372
1880	2.311	603	2.914
1900	2.235	601	2.836
1920	2.718	708	3.426
1940	2.890	957	3.947
1960	3.519	1.283	4.802
1980	5.874	2.816	8.690
1990	6.419	3.335	9.754
1991	3)	3)	9.871

1) Inclusief Oud Verlaat en Groeneweg
2) Inclusief Hollevoeterbrug
3) in 1991 werden Zevenhuizen en Moerkapelle samengevoegd tot de nieuwe gemeente Zevenhuizen-Moerkapelle.

5.2. Kernen

Hierna volgt een bespreking van de vijf onderscheiden kernen binnen de gemeente Zevenhuizen-Moerkapelle wat betreft hun functioneel-ruimtelijke ontwikkeling. De volgorde van bespreking is gebaseerd op een rangschikking naar grootte (huidige omvang). Derhalve komen eerst de dorpen Zevenhuizen (par. 5.2.1.) en Moerkapelle (par. 5.2.2.) aan bod, gevolgd door de gehuchten Oud Verlaat (par. 5.2.3.), Groeneweg (par. 5.2.4.) en Hollevoeterbrug (par. 5.2.5.). De achter deze beschrijving gevoegde bebouwingskarakteristiek betreft een weergave van de belangrijkste architectuur-historische kwaliteiten uit de periode 1800-1945.

5.2.1. Zevenhuizen

Het dorp Zevenhuizen heeft een centrale ligging binnen de gemeente Zevenhuizen-Moerkapelle, in de noordoostpunt van de Eendragtspolder. Deze ligging komt echter niet overeen met de oorspronkelijke. De eerste bewoningsas lag namelijk zo'n 1,5 kilometer meer westelijk langs de Rotte. Dit riviertje diende omstreeks 1200 als ontginningsbasis voor de openlegging van woeste veengronden in deze contreien. Deze veenontginning die plaatsvond onder het gezag van de graaf van Holland, zal vermoedelijk volgens het systematische "cope-systeem" zijn uitgevoerd. Vanaf de Rotte werden langgerekte kavels uitgezet in het veen. Op de kop van de kavels bouwde men de hoeven. Het gegeven dat hier, op een zeker moment in de nederzettingsontwikkeling, een rijtje van een zevental boerderijen heeft gelegen is bepalend geweest voor de dorpsnaam.
Als gevolg van de ontwatering van het veen trad inklinking en oxydatie op waardoor het maaiveld daalde. Hierdoor kwam het grondwaterpeil steeds hoger te liggen waardoor de inwoners van Zevenhuizen op zeker moment gedwongen waren om het akkerland bij het dorp op te geven. Omdat dieper in het veen nog wel mogelijkheden bestonden voor akkerbouw verliet men aan het eind van de Middeleeuwen de oude ontginningsas langs de

Rotte om circa 1,5 km oostwaarts een nieuwe nederzetting te stichten. Langs de Rotte heeft lange tijd nog een korenmolen gestaan, als laatste overblijfsel van het voormalige Zevenhuizen. De Hennipsloot (voorheen Catgessloot) vormde de verbinding tussen deze molen en het nieuwe Zevenhuizen.

Aanvankelijk hielden de inwoners zich vooral bezig met landbouw. Turfwinning won na de middeleeuwen echter zodanig aan betekenis dat deze activiteit hoofdbron van bestaan werd. Landbouwgrond viel ten prooi aan de vervening. Zelfs het Zevenhuizense bos, een oud heerlijk bezit, moest het veld ruimen voor de baggerbeugel. De voortgaande afgraving van de veengronden ondermijnde echter de eenzijdige lokale economie. Na afloop van de vervening lag Zevenhuizen ingeklemd tussen uitgestrekte waterplassen (**figuur 2**). Met de welvaart was het toen gedaan. Naast inkomsten uit linnenweverij zal men wellicht ook hebben bijverdiend met visvangst. Na droogmaking van de veenplassen kwam gelukkig weer landbouwgrond beschikbaar. Akkerbouw kreeg (opnieuw) betekenis als belangrijkste bron van werkgelegenheid. De op oud veenland gelegen dorpskern was inmiddels omringd met een gracht om inklinking tegen te gaan.

Omstreeks 1850 telde het dorp zo'n 120 huizen. Deze waren praktisch alle gerangschikt langs de circa 1 kilometer lange Dorpsstraat in de vorm van tweezijdige lintbebouwing. Halverwege de Dorpsstraat, nabij de Hervormde kerk, was de bebouwing geheel gesloten. Van komvorming was overigens geen sprake. Haaks op de Dorpsstraat stonden verder enkele panden aan de Lange en Korte Zijde (zie **figuur 5a**). Zevenhuizen telde reeds twee kerken, beide gelegen aan de hoofdas; de Hervormde kerk uit 1701 (oorspronkelijk uit 1525 maar grotendeels herbouwd na een brand in 1699 waarbij alleen de toren gespaard bleef) en de kerk van de Remonstrantse gemeente, gesticht in 1668. Verder beschikte men over een korenmolen, een kaarsenfabriek en een eigen school.

Tot 1900 werd de bevolkingsgroei (tabel 1) opgevangen door verdichting van de bebouwing langs de Dorpsstraat en zeer bescheiden nieuwbouw aan de Korte en Lange Zijde. Ten oosten van de kern werd aan de overkant van de ringvaart van de Zuidplaspolder een begraafplaats aangelegd. In 1866 liet de Remonstrantse Broederschap een nieuw kerkgebouw neerzetten aan de Dorpsstraat. (Dit onderkomen is tegenwoordig in gebruik bij de Vrijzinnig Hervormde gemeenschap). Iets zuidelijker kwam in 1875 een nieuw gemeentehuis gereed (gesloopt in 1986).

De eerste decennia van de 20e eeuw gingen gepaard met een nieuwe bevolkingstoename. Nu bleef het niet bij verdichting van de bestaande lintbebouwing maar werden er ook woningen opgericht aan de haaks op de Dorpsstraat gelegen Noordelijke Dwarsweg en de daarmee verbonden Burgemeester Klinkhamerweg (zie **fig. 4a/b** en **5a**). Deze nieuwe bebouwing deels eenzijdig, deels tweezijdig half gesloten lineair - kwam evenals de bovengenoemde begraafplaats tot stand in de laaggelegen Zuidplaspolder. De huizen langs de Burgemeester Klinkhamerweg (twee-onder-één-kap-woningen) kwamen tot stand op initiatief van de gemeente. Oorspronkelijk lag er tussen deze huizen en de weg nog een sloot met een aantal bruggetjes. Sloot en bruggetjes zijn verdwenen bij wegverbreding. In het noorden van Zevenhuizen verschenen enkele woningen langs de Tweemanspolderweg. Vóór 1940 werden er nog een tweede lagere school gebouwd alsook een onderkomen voor de Gereformeerde Kerk (1928). De korenmolen ging verloren door brand.

Na de Tweede Wereldoorlog heeft Zevenhuizen eerst een uitbreiding ondergaan in oostelijke richting (Zuidplaspolder). Tijdens de jaren '70 en '80 volgde uitleg van de bebouwde kom naar het westen (Eendragtspolder). Ten zuiden van de begraafplaats werd een industrieterrein ingericht.

5.2.2. Moerkapelle

Moerkapelle is gelegen op een viertal kilometers ten noorden van Zevenhuizen, op het punt waar de dijken van de polder de Wilde Veenen, de Tweemanspolder en de Zuidplaspolder samenkomen. Dit dorp is ontstaan als gevolg van de turfwinning (moernering) die hier op grote schaal is uitgevoerd. In de eerste helft van de 16e eeuw zullen zich hier de eerste veenarbeiders hebben gevestigd, diep in het veen, niet ver van de oorsprong van de Rotte. Een kaart uit 1540 vermeldt de naam "Op Moer", wat inderdaad duidt op een ligging hoog in het nog onontgonnen veengebied. Halverwege de 16e eeuw werd in deze "veenkolonie" een kapel gesticht (voor het eerst vermeld in 1571). Dit godshuis zou, in combinatie met de bodemgesteldheid (toen nog veen), de plaatsnaam bepalen.

In de eerste helft van de 17e eeuw raakte de omgeving van Moerkapelle geheel uitgeveend. Het dorp kwam als een eiland te midden van uitgestrekte plassen te liggen (par. 3.2.). Gelegen op de kade tussen Zuidplas en De Wilde Veenen was het plaatsje nog slechts via een drietal dijken bereikbaar. Met het verdwijnen van het veen verdween ook de belangrijkste vorm van werkgelegenheid en raakte de economie in het slop. Het is dan ook niet verwonderlijk dat er plannen werden opgesteld tot droogmaking van de "drijvende landen". Nadat in 1645 Moerkapelle zelfstandigheid had verkregen door afsplitsing van Zevenhuizen nam de nieuwe ambachtsheer van "Moerkapelle en Wilde Veenen" een jaar later het initiatief tot drooglegging van de waterplas ten noorden van het dorp. In 1655 was de droogmaking van De Wilde Veenen een feit. Hierna trok de economie weer aan. Enerzijds kwam er goede landbouwgrond beschikbaar, anderzijds waren er inkomsten uit tolheffing op scheepvaartverkeer (tussen Delf-/Schieland en Rijnland) dat door inpolderingen langs Moerkapelle werd geleid. Bij Hollevoeterbrug (par. 5.2.5.) werden sluisgelden geheven. Het grootste deel van deze inkomsten was bestemd voor de bouw van een Hervormde kerk ter vervanging van de 16e-eeuwse kapel. Deze kerk kwam in 1667 gereed aan de Dorpsstraat. Na verlegging van genoemde scheepvaartroute in de 18e eeuw ging de tolheffing als inkomstenbron verloren. Met de groei was het toen ook gedaan. Het aantal huizen binnen deze voormalige gemeente liep zelfs wat terug van 70 in 1632, via 68 in 1732 naar 65 in 1846.

Omstreeks 1850 werd Moerkapelle bevolkt door ruim 500 personen. Binnen het dorp stonden zo'n 70 huizen, voornamelijk gegroepeerd aan beide zijden van de Dorpsstraat die door zijn ligging op een onvergraven strook veenland hoger is gelegen dan het aangrenzende polderland. Een tweede bebouwingsas werd gevormd door de haaks hierop gelegen Moerdijkstraat (de zuidelijke dijk van de polder De Wilde Veenen, voorheen Achterweg genoemd)(zie **figuur 5b**). Door de beperkte lengte van deze twee bebouwingsassen had Moerkapelle een tamelijk compacte vorm. Zonder te kunnen spreken van een echte dorpskom bestond er al wel een dichte bebouwingsconcentratie bij de kruising van de twee wegen. Landbouw en veehandel waren de belangrijkste bestaansbronnen. De oude kapel (afgebrand in de jaren '30 van deze eeuw) deed na 1667 lange tijd dienst als school.

In 1840 werd echter een nieuw schoolgebouw neergezet op de hoek Dorpsstraat/Moerkapelse Zijde (in 1886 vervangen door een ruimer onderkomen). Met de stichting van een Christelijke school in 1906 kreeg de jeugd begin deze eeuw ook de mogelijkheid tot het volgen van bijzonder onderwijs.

In de tweede helft van de 19e eeuw vertoonde het inwonertal van Moerkapelle niet meer dan een minimale groei (tabel 1). Noodzaak tot uitbreiding van de nederzetting was er dan ook niet. Het bleef bij verdichting. De Nieuwe Achterweg (nu Raadhuisstraat) werd weliswaar verhard maar nog niet bebouwd. Ten noorden van de kern werd aan de Herenweg (verlenging Dorpsstraat) in 1872 een begraafplaats ingericht.
Tussen 1900 en 1940 nam de bevolking toe van circa 600 tot bijna 1.000 inwoners. In de jaren '20 en '30 werd nieuwe huisvesting gerealiseerd door bebouwing van de Raadhuisstraat (eenzijdig, half gesloten) en de Kerkstraat. Tevens maakte men een begin met bebouwing van de Moerkapelse Zijde. Aan de overzijde van de ringvaart van de Zuidplaspolder werden op het kruispunt van de Bredeweg en de Julianastraat enkele woningen en bedrijfspanden opgericht (**fig. 4a/b** en **5b**). De ophaalbrug over de ringvaart werd vervangen door een vast exemplaar.
In 1910 nam de Gereformeerde Gemeente een eigen gebedshuis in gebruik aan het einde van de Kerkstraat. Op de hoek Herenweg/Raadhuisstraat kwam in 1925 een nieuw gemeentehuis tot stand (inmiddels al weer vervangen). Nog voor de Tweede Wereldoorlog werd aan de Moerkapelse Zijde een machinefabriek opgericht. Dit bedrijf, voortgekomen uit de ambachtelijke molenmakerij, legde zich toe op de produktie van machines voor de fabricage van veevoeders, voedingsmiddelen en chemische produkten. De landbouwsector bleef vooralsnog de belangrijkste bron van werkgelegenheid. Na de oorlog zorgde de glastuinbouw voor intensivering van het grondgebruik.

Gedurende de laatste decennia is de bebouwde kom van Moerkapelle duidelijk in oppervlakte toegenomen. Na een eerste uitbreiding in noordoostelijke richting volgde de aanleg van een woonwijk ten noordwesten van de kern. In het zuidoosten kwam een bedrijventerrein tot ontwikkeling.

5.2.3. <u>Oud Verlaat</u>

Oud Verlaat is gesitueerd in het zuidwesten van de gemeente langs de Rotte, aan de dijk van de Eendragtspolder. Het gehucht ontleent zijn naam aan een zogenaamd "verlaat", een kleine houten schutsluis. Vroeger waren op deze plek twee van deze verlaten gelegen in de dijk langs de Rotte. Ze dienden om (turf)schepen vanuit het lage polderniveau naar het hogere niveau van dit boezemwater te brengen. Daar de Rottedijk tevens als weg dienst deed ontstond hier een ontmoetingsplaats van weg- en waterverkeer. Zo'n plek trok veelal dienstverlenende instellingen aan (sluiswachter, kroeg, ambachtslieden). Mogelijk vestigden er zich ook (land)arbeiders. Zo zal de kleine bebouwingsconcentratie van Oud Verlaat zijn ontstaan. Na beëindiging van de turfwinning (18e eeuw) verloren de twee verlaten hun primaire functie. Niet lang na de totstandkoming van respectievelijk de Eendragtspolder (1753) en de Prins Alexanderpolder (1874) zullen ze definitief zijn opgeheven en vervolgens opgeruimd.

Omstreeks 1850 bestond Oud Verlaat uit niet meer dan een handjevol huizen langs de oostzijde van de Eendragtspolderdijk. Over de Rotte lag een voetveer. Tot 1900 onderging deze situatie maar weinig verandering. De bouw van enkele woninkjes langs de Rottekade betekende een kleine zuidwaartse uitbreiding. In 1864 kreeg het gehucht een bewaarschooltje dat in 1872 werd verbouwd tot openbare school. Toen in 1884 een nieuwe school in gebruik werd genomen kreeg dit gebouwtje de functie van onderwijzerswoning. Deze onderwijzerswoning staat er nog, de school is verdwenen.

Ten zuiden van Oud Verlaat kwam in de eerste helft van de 20e eeuw aan de Vlietkade, naast enkele boerderijen/woningen, een kapel tot stand. Ter realisering van deze kapel werd door de Hervormde Gemeente een oude paardentramremise uit Rotterdam aangekocht. Deze remise (uit circa 1860) werd in 1907 naar Oud Verlaat overgebracht, weer opgebouwd en ingericht voor de kerkdienst. Schuin tegenover de Hervormde kapel bouwde men aan de Wollefoppenweg een Christelijke basisschool. De directe omgeving van school en kapel is na 1945 dichter bebouwd geraakt. In de jaren '70 ontstond ten oosten van Oud Verlaat de Zevenhuizerplas (par. 3.2.). Dit ging gepaard met de aanleg van een parallelweg achter het dijkgehucht langs en de komst van een aantal recreatieve voorzieningen.

5.2.4. Groeneweg

Het gehucht Groeneweg ligt langs de zuidoostgrens van de gemeente Zevenhuizen-Moerkapelle. De oostelijke dijk van de Eendragtspolder grenst hier aan de ringvaart van de Zuidplaspolder. De oorsprong van dit weg-, c.q. dijkgehucht zou kunnen liggen in een concentratie van veenwerkers en landarbeiders, op een punt halverwege Zevenhuizen en Nieuwerkerk aan den IJssel. In de 17e eeuw was hier al sprake van een enkelzijdig, half gesloten bebouwingslint.
Omstreeks 1850 werd Groeneweg, toen nog Zevenhuizerhoek geheten, zowel aan het noord- als aan het zuideind begrensd door een brug over de ringvaart van de Zuidplaspolder (drooggemalen in 1839). Tussen 1850 en 1945 was sprake van lichte groei in de vorm van verdichting waardoor de bebouwing meer gesloten raakte. In de eerste helft van deze eeuw deed de naam Groeneweg zijn intrede. De zuidelijke brug over de ringvaart was toen al verdwenen.

Na 1945 trad verdere verdichting op, met name door de plaatsing van schuren en andere bijgebouwen. Op de plek van de (afgebroken) zuidelijke brug werd een vonder gelegd over de ringvaart.

5.2.5. Hollevoeterbrug

Hollevoeterbrug is ontstaan bij een brug over het riviertje de Rotte, op slechts één kilometer ten westen van Moerkapelle. Reeds in 1423 werd melding gemaakt van deze brug. Hier werd toen in de oostelijke Rottedijk een sluis aangelegd als schakel in de scheepvaartroute tussen Delf-/Schieland en Rijnland. In 1663 verkreeg Moerkapelle het recht tot heffing van sluisgelden bij Hollevoeterbrug. Brug en sluis vormden een attractiepunt waaromheen een niet-agrarisch buurtje ontstond. In de 18e eeuw kwam echter een eind aan het scheepvaartverkeer op deze route. Hollevoeterbrug kreeg vervolgens geen groei-impulsen meer. Rond het midden van de 19e eeuw bestond het gehucht uit niet meer dan een vijftal huizen (een

boerderij, enkele woningen en een molenmakerswerkplaats), verdeeld over beide zijden van de Rotte.

Ook na 1850 behield de minikern zijn uiterst bescheiden omvang. De waterloop tussen Hollevoeterbrug en Moerkapelle (het Korte of Kerke Water) verlandde in de eerste helft van deze eeuw. Omstreeks 1945 bleek hij reeds geheel dichtgegroeid (vergelijk **fig. 4a** en **b**). De sluis zelf was al eerder afgebroken.

5.3. Verspreide bebouwing

De verspreide bebouwing binnen de gemeente is merendeels agrarisch van aard. Het betreft boerderijen die in of aan de rand van droogmakerijen zijn gebouwd. Opvallend is het verschil in bebouwingspatroon tussen de polder De Wilde Veenen en de Zuidplaspolder enerzijds en de Tweemans- en Eendragtspolder anderzijds. Bij de laatste twee droogmakerijen beperkte de verspreide bebouwing zich omstreeks 1850 praktisch geheel tot de (oostelijke) polderdijk; bij de twee eerstgenoemde bevonden de boerderijen zich op een lager niveau aan een van de polderwegen. Infrastructuur en omvang van de polders zullen hierop van invloed zijn geweest. Tijdens de periode 1850-1945 kwam weinig verandering in dit patroon. Hoewel na de Tweede Wereldoorlog de ontsluiting van de Eendragts- en Tweemanspolder verbeterd werd door aanleg van een aantal landbouwwegen (par. 4.1.) leidde dit niet tot de oprichting van nieuwe boerderijen binnen de polders.

Een tweede categorie verspreide bebouwing betreft de windmolens. Aan het einde van de 19e eeuw telden de toenmalige gemeenten Moerkapelle en Zevenhuizen nog zo'n 20 poldermolens. Vóór 1945 was reeds drievierde deel hiervan buiten werking gesteld als gevolg van veranderingen in de techniek van waterlozing (par. 2.2.). Wat heden ten dage nog resteert zijn de molenviergang van de Tweemanspolder en een molen in de Eendragtspolder, alsmede de incomplete molens van de polder De Wilde Veenen en een tweetal molenstompen in de Eendragtspolder.

GERAADPLEEGDE LITERATUUR

Algemeen/provinciaal:

- Aa, A.J. van der (1839-1851)
  Aardrijkskundig woordenboek der Nederlanden, 13 delen + suppl. Gorinchem.

- Atlas van historische vestingwerken in Nederland (1970)
  Deel IV, de provinciën Zuidholland en Zeeland. Eerste aflevering: Zuidholland. Z.p..

- Beekman, A.A. (1948)
  De wateren van Nederland. Aardrijkskundig en geschiedkundig beschreven. 's-Gravenhage.

- Een beeld van het zuid-hollandse landschap (1981-1988)
  Een landschapsonderzoek in opdracht van de provincie Zuid-Holland. 6 delen. Z.p..

- Beschrijving van de provincie Zuid-Holland behorende bij de waterstaatskaart (1967). 's-Gravenhage.

- Bevolking der gemeenten van Nederland op 1 januari .... C.B.S.. 's-Gravenhage, 1950-heden.

- De bodem van Nederland (1965)
  Toelichting bij de Bodemkaart van Nederland, schaal 1:200.000. Samengesteld door de Stichting voor Bodemkartering. Wageningen.

- Buisman, J. (red.) (1978)
  Zuid-Holland vanuit de lucht. Baarn.

- Craandijk, J. (1888)
  Wandelingen door Nederland. Met platen naar de lithografiën van P.A. Schipperus en wandelkaartjes. Haarlem.

- Dijksterhuis, R. (1984)
  Spoorwegtracering en stedebouw in Nederland; Historische analyse van een wisselwerking. De eerste eeuw: 1840-1940. Proefschrift, TH Delft.

- Don, P. (red.) (1985)
  Kunstreisboek Zuid-Holland. 8e dr., Weesp.

- Drinkwatervoorziening in Nederland 1913-1938 (1938)
  Gedenkboek ter gelegenheid van het 25-jarig bestaan van de Centrale Commissie voor Drinkwatervoorziening en van het rijksbureau voor Drinkwatervoorziening. Den Haag.

- Fruin, R. (red.) (1866)
Informatie up den staet faculteyt ende gelegenheyt van de steden ende dorpen van Hollant ende Vrieslant om daernae te reguleren de nyeuwe schiltaele gedaan in den jaere MDXIV. Leiden.

- Fruin, R. (red.) (1976)
Enqueste ende informatie upt stuck van der reductie ende reformatie van den schiltaelen, voertijts getaxeert ende gestelt geweest over de landen van Hollant ende Vrieslant gedaan in den jaere MCCCCXCIIII. Leiden.

- Gedenkboek Twee eeuwen Waterstaatswerken (z.j.). Z.p..

- Honderd jaar Provinciale Waterstaat in Zuid-Holland (1976)
Enige opstellen over de geschiedenis. 's-Gravenhage.

- Kley, J. van der (red.) (1967)
Vaarwegen in Nederland. Een beschrijving van de Nederlandse binnenvaartwegen. Assen/Amsterdam/Rotterdam/Brussel.

- Kroon, A.W. (1862)
Tegenwoordige staat van Zuid-Holland. Beschrijving en afbeelding der steden, dorpen, heerlijkheden en verdere wetenswaardige plaatsen in die provincie. Amsterdam.

- Lijst van Nederlandse gemeenten sinds 1830, waarvan de grens is gewijzigd, waarvan de naam is veranderd, die zijn opgeheven, nieuw gevormd of ingepolderd (1968). Z.p..

- De molens van Zuid-Holland (1980). Den Haag.

- Mulder, G.J.A. (red.) (1949-1959)
Handboek der geografie van Nederland. 6 delen. Zwolle.

- De ontwikkeling onzer elektriciteitsvoorziening 1880-1938 (1948).
Uitgegeven naar aanleiding van het 25-jarig bestaan der Vereniging van directeuren van elektriciteitsbedrijven in Nederland. 2 delen. Arnhem.

- Postma, C. (red.) (1963)
Holland in vroeger tijd; 18e-eeuwse beschrijvingen van steden en dorpen in Noord- en Zuid-Holland. 5 delen. 's-Gravenhage.

- Register van beschermde monumenten (1989). Zeist.

- Statistisch overzicht der Waterleidingen in Nederland over de jaren 1946 en 1947 (1950). Leeuwarden.

- Steegh, A. (1985)
Monumenten Atlas van Nederland. 1100 Historische Nederzettingen in Kaart. 2e dr., Zutphen.

- Teixeira de Mattos, L.F. (1906-1961)
De waterkeeringen, waterschappen en polders van Zuid-Holland. 16 delen. 's-Gravenhage.

- Tuinbouwatlas van Nederland [± 1941].
Samengesteld door den Tuinbouw-voorlichtingsdienst van het Departement van Landbouw en Visscherij.

- Vermooten, M. en Smit, T. (1989)
Spoortocht langs oude en nieuwe N.S.-stations: Noord- en Zuid-Holland en Flevoland. Hapert.

- Vervloet, J.A.J. en Steegh, A.W.A.Th. (1989)
Bibliografie van de historische geografie. Wageningen.

- Verzameling van gegevens betreffende de elektriciteitsvoorziening in de provincie Zuid-Holland (1915). 's-Gravenhage.

- Wallenburg, C. van (1966)
De bodem van Zuid-Holland. Toelichting bij blad 6 van de Bodemkaart van Nederland, schaal 1:200.000. Wageningen.

- Witkamp, P.H. (1877)
Aardrijkskundig woordenboek van Nederland. Tiel.

- Witkamp, P.H. en Sipman, M.A. (1895)
Aardrijkskundig woordenboek van Nederland. Nieuwe uitgaaf. Arnhem/Nijmegen.

Regionaal/lokaal:

- Dam, A. van, e.a. (1975)
Zevenhuizen. Stedebouwkundige studiegroep "wonen en landschap". TH Delft.

- Diepeveen, W.J. (1950)
De vervening in Delfland en Schieland tot het einde der zestiende eeuw. Leiden.

- Doorn, D. van, e.a. (1973)
Hoogheemraadschap van Schieland, 1273-1973. Gedenkschrift uitgegeven ter gelegenheid van het 700-jarig bestaan van het Hoogheemraadschap van Schieland. Rotterdam.

- Gemeente Moerkapelle (1990)
Het bestrijden van een gruwelijk vandalisme. Een kaderplan voor het molengebied in Moerkapelle.

- Gouw, J.L. van der (1987)
De landscheidingen tussen Delfland, Rijnland en Schieland. Hilversum.

- Verheul Az., A. (1925)
Moerkapelle, voorheen en thans. Gouda

- Verheul Dzn., J. (1936)
De Rotte met de Bleiswijksche Meren en omliggende gemeenten Hillegersberg, Bergschenhoek, Bleiswijk, Moerkapelle en
Zevenhuizen. Rotterdam.

- Verleden Tijdschrift (1984-1991)
Lokaal-historische periodiek (kwartaalblad). Uitgegeven door de Stichting "Oud Zevenhuizen/Moerkapelle".

VOORNAAMSTE GEBRUIKTE KAARTEN

- Topografische en Militaire Kaart van het Koninkrijk der Nederlanden, schaal 1 : 50.000
  * bladnr. 30 's-Gravenhage (verkenning 1850-'51, druk 1854)
  * bladnr. 31 Utrecht (verkenning 1845-'50, druk 1855)
  * bladnr. 37 Rotterdam (verkenning 1849-'50, druk 1858)
  * bladnr. 38 Gorinchem (verkenning 1838-'49, druk 1858)

- Gemeente-atlas van de provincie Zuid-Holland (1869).
  Door J. Kuyper, Leeuwarden. Herdruk 1971, Groningen.

- Chromo-topografische Kaart van Nederland, schaal 1 : 25.000
  * bladnr. 460 Soetermeer (1876)
  * bladnr. 460 Zoetermeer (1888/1911)
  * bladnr. 461 Gouda (1888/1913)
  * bladnr. 481 Hillegersberg (1877)
  * bladnr. 481 Hillegersberg (1889/1908)
  * bladnr. 482 Moordrecht (1889/1913)

- Topografische Kaart van Nederland, schaal 1 : 25.000
  * bladnr. 30 H Zoetermeer (uitgave 1950)
  * bladnr. 30 H Zoetermeer (uitgave 1964)
  * bladnr. 30 H Zoetermeer (uitgave 1990)
  * bladnr. 31 C Boskoop (uitgave 1950)
  * bladnr. 31 C Alphen aan den Rijn (uitgave 1969)
  * bladnr. 31 C Alphen aan den Rijn (uitgave 1988)
  * bladnr. 37 F Hillegersberg (uitgave 1939)
  * bladnr. 37 F Hillegersberg (uitgave 1963)
  * bladnr. 37 F Bleiswijk (uitgave 1990)
  * bladnr. 38 A Gouda (uitgave 1936)
  * bladnr. 38 A Gouda (uitgave 1958)
  * bladnr. 38 A Gouda (uitgave 1989)

BIJLAGEN

- figuur 1 : Gemeentegrenzen en regio-indeling MIP Zuid-Holland

- figuur 2 : Zevenhuizen en Moerkapelle omstreeks 1750

- figuur 3 : a) Zevenhuizen anno 1869
  b) Moerkapelle anno 1869

- figuur 4 : Uitsnede topografische kaart, schaal 1 : 25.000
  a) bladnr. 460 (1876)
  b) bladnrs. 30H, 31C, 37F en 38A (circa 1950)
  c) bladnr. 30H, 31C, 37F en 38A (1988-1990)

- figuur 5 : Straatnamenkaart
  a) Zevenhuizen
  b) Moerkapelle

- figuur 6 : Functioneel-ruimtelijke ontwikkeling van Zevenhuizen in hoofdlijnen (1850-1945)

- figuur 7 : Functioneel-ruimtelijke ontwikkeling van Moerkapelle in hoofdlijnen (1850-1945)

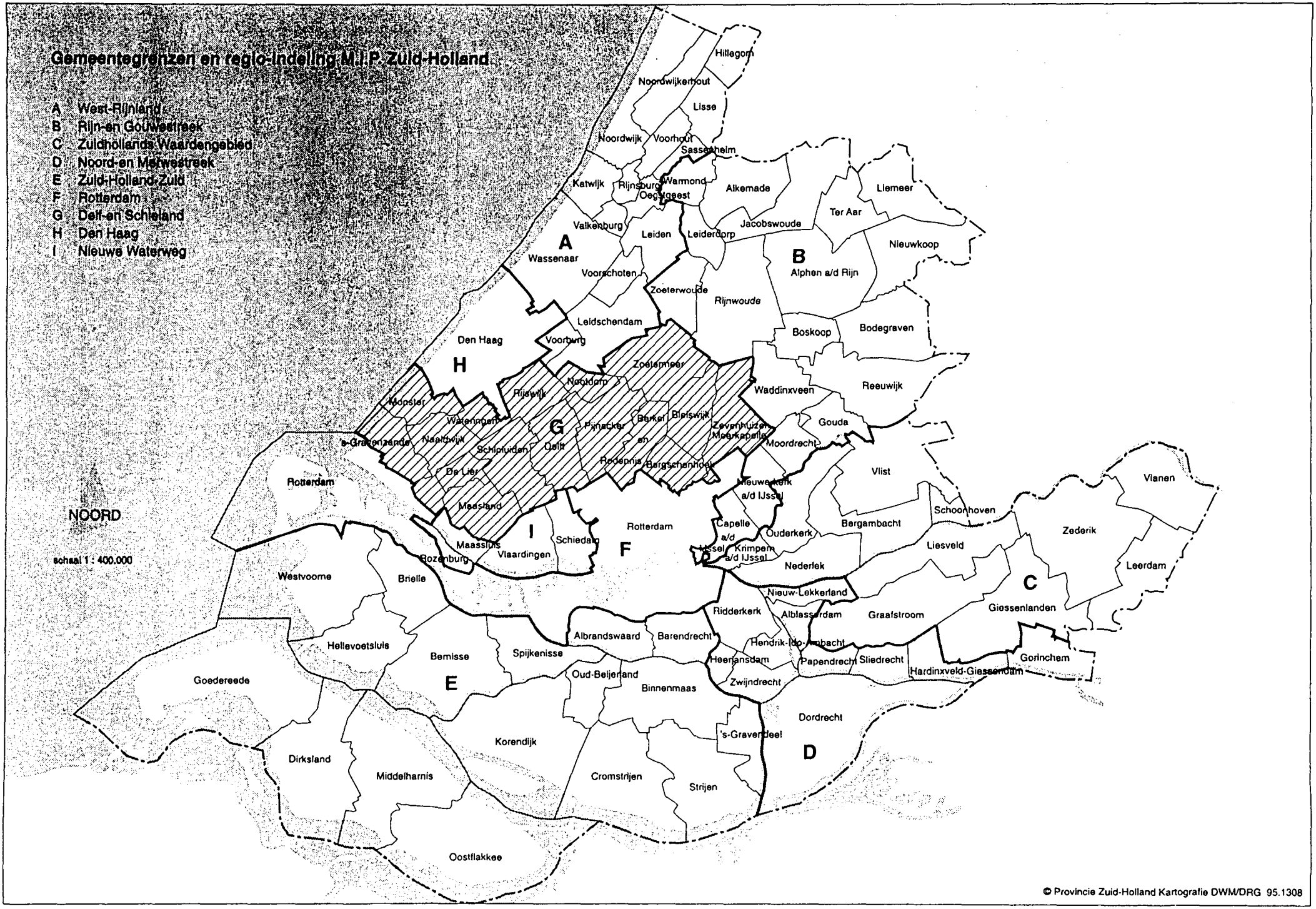

© Provincie Zuid-Holland Kartografie DWM/DRG 95.1308

Figuur 1

Gemeente Zevenhuizen-Moerkapelle

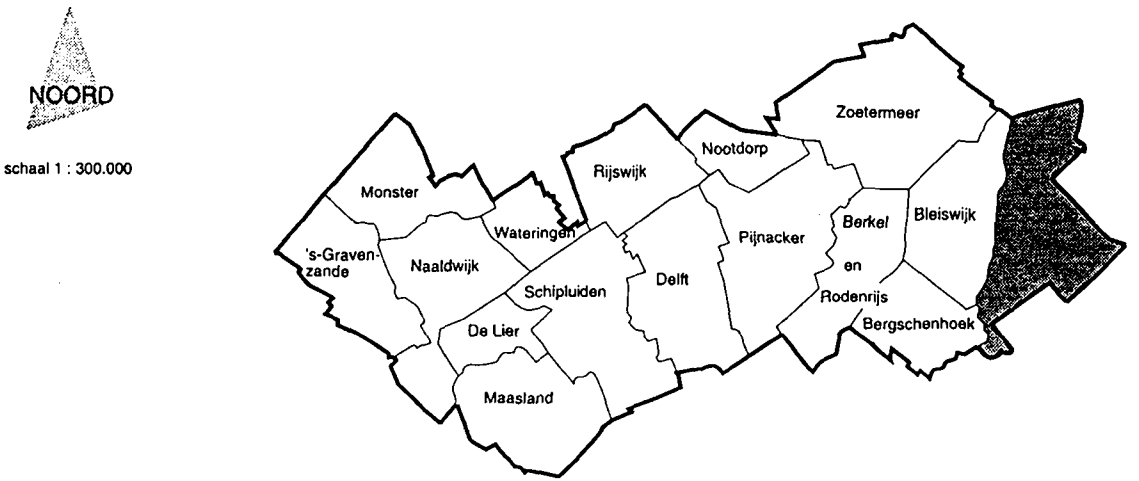

© Provincie Zuid-Holland Kartografie DWM/DRG 95.1308

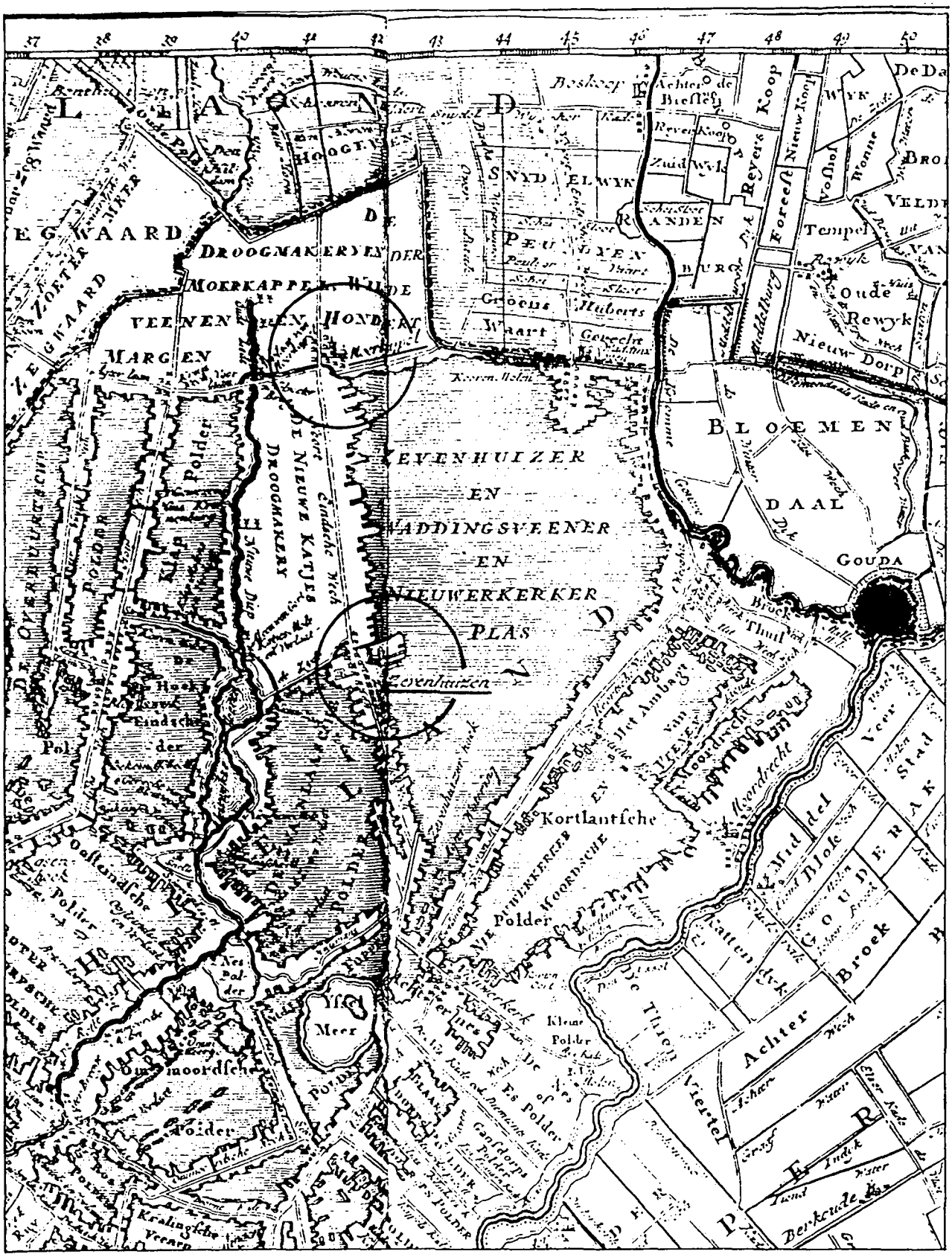

Figuur 2. Zevenhuizen en Moerkapelle omstreeks 1750.
Fragment "Nieuwe Kaart van Schieland en Krimpenerwaard".
Door Isaak Tirion, Amsterdam (medio 18e eeuw).

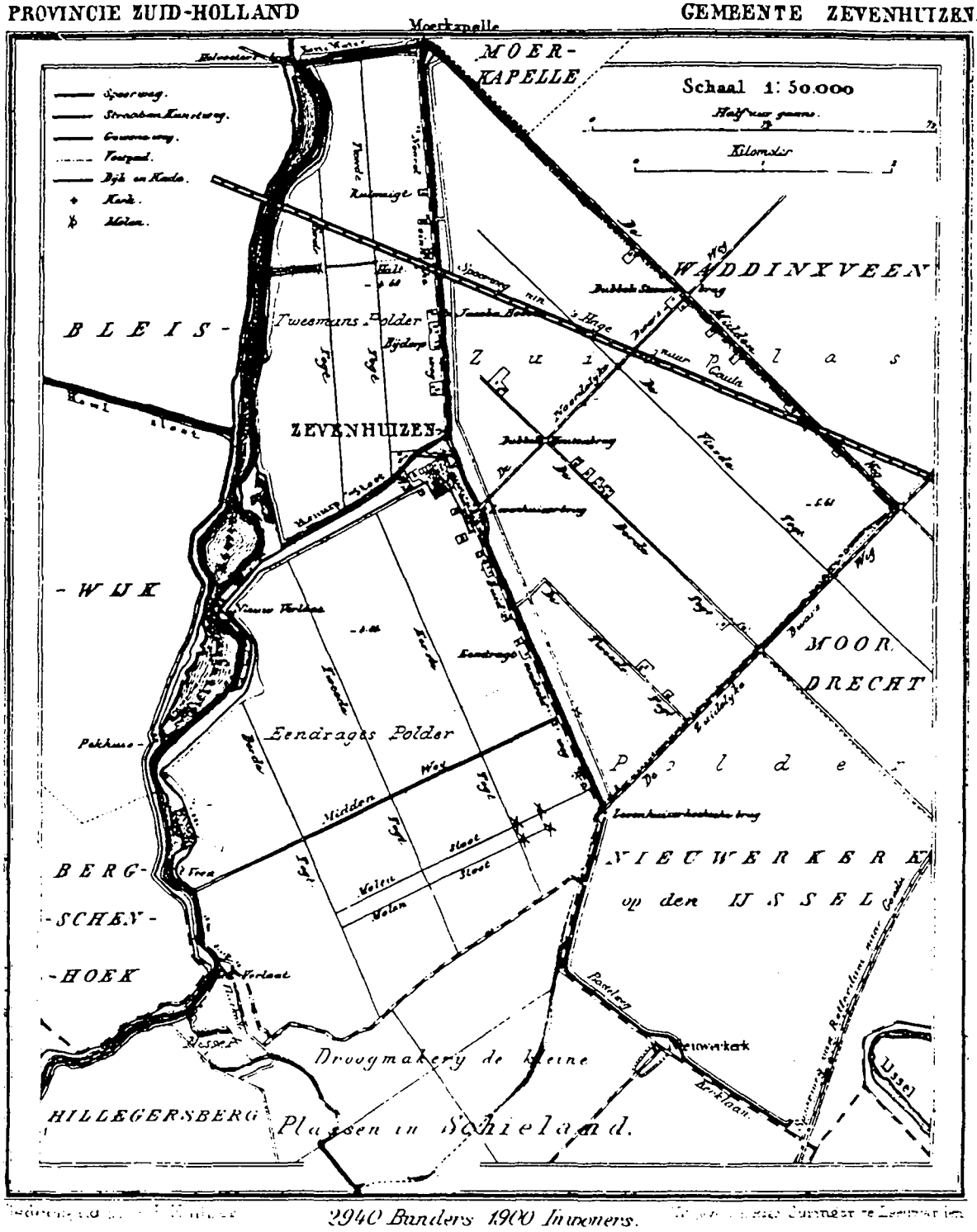

Figuur 3a. Zevenhuizen anno 1869. Uit de gemeente-atlas van J. Kuyper (1869).

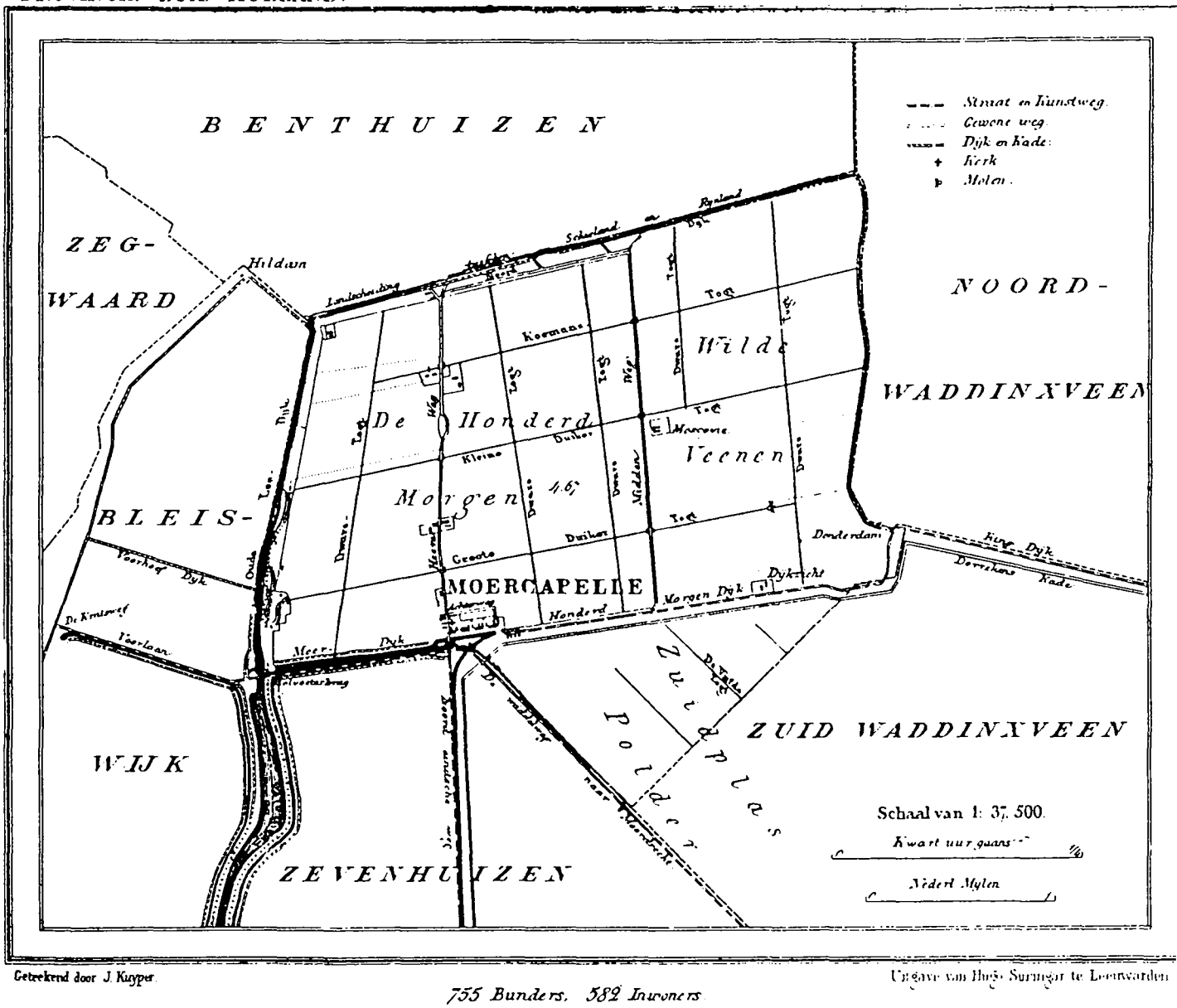

Figuur 3b. Moerkapelle anno 1869. Uit de gemeente-atlas van J. Kuyper (1869).

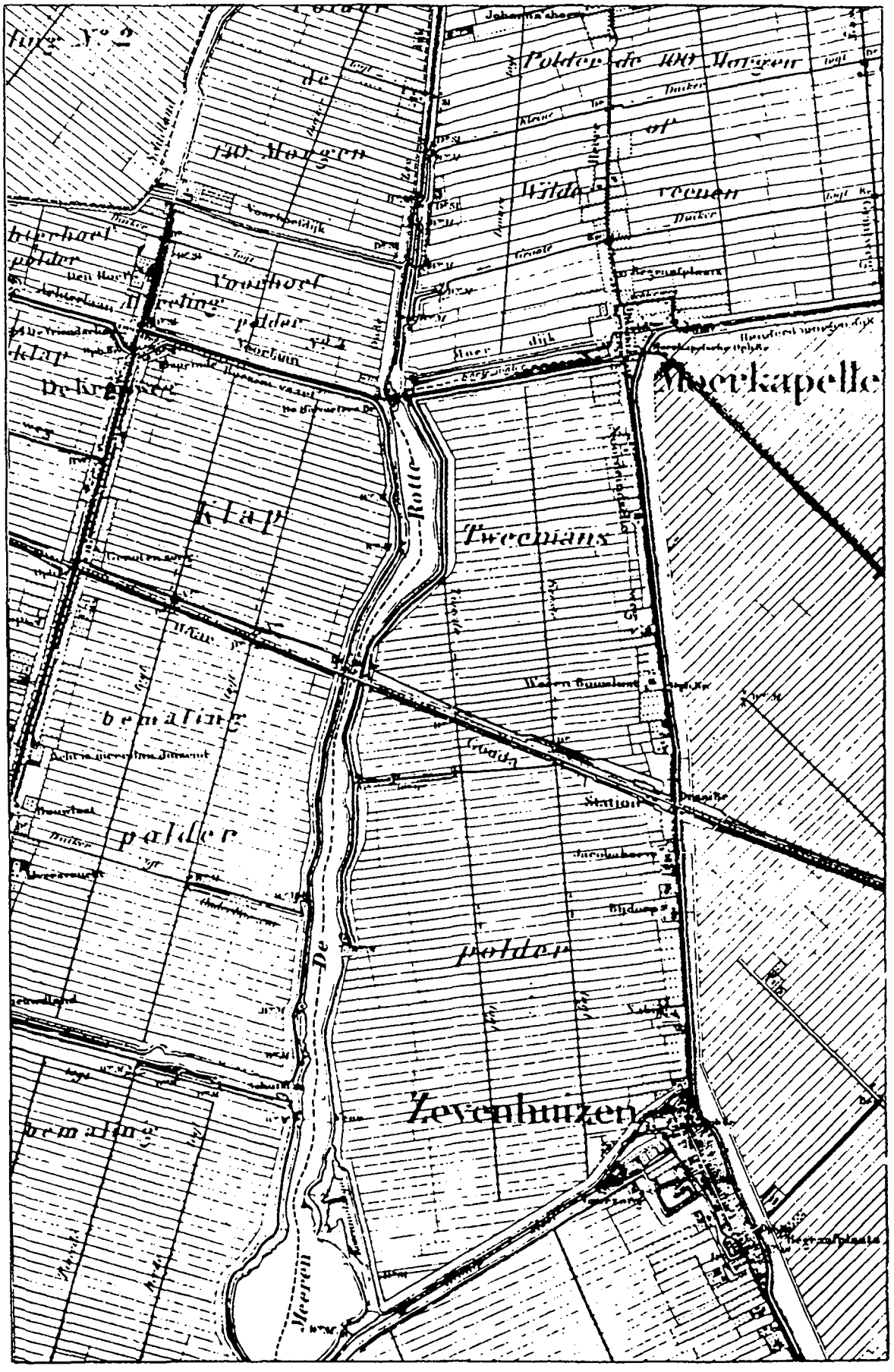

Figuur 4a. Uitsnede topografische kaart 1:25.000, bladnr. 460 (1876).

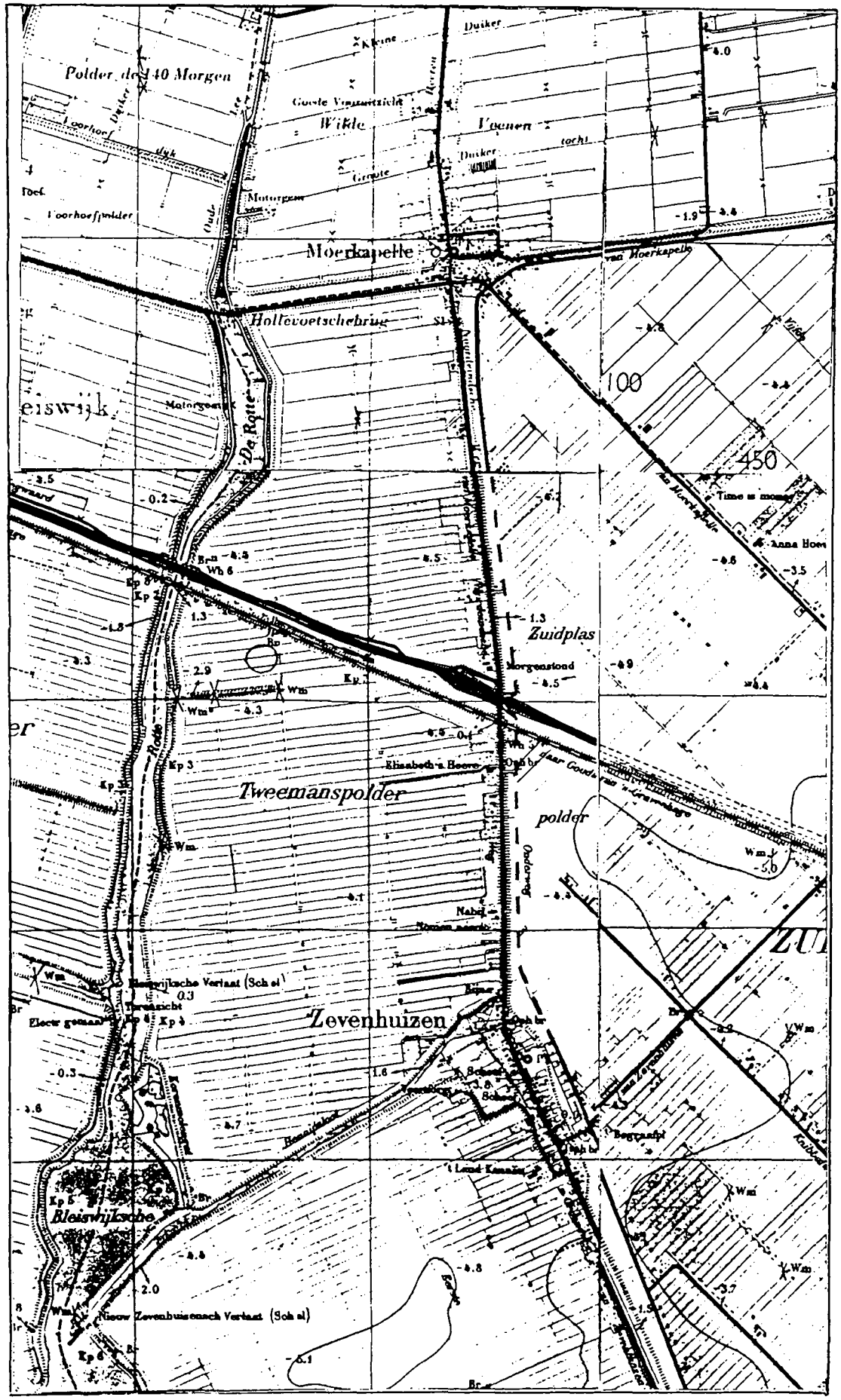

Figuur 4b. Uitsnede topografische kaart 1:25.000, bladnrs. 30H, 31C, 37F en 38A (ca. 1950).

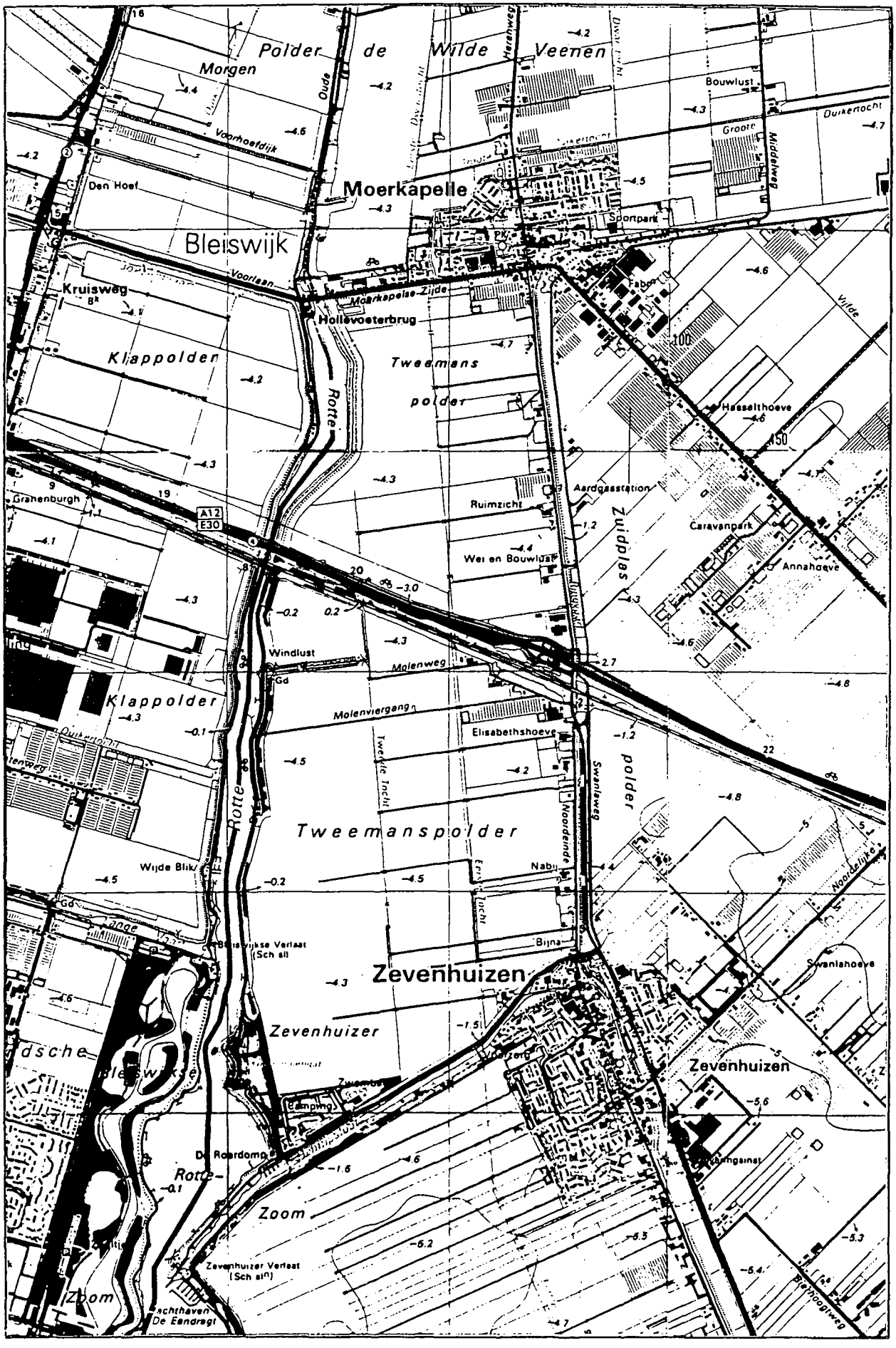

Figuur 4c. Uitsnede topografische kaart 1:25.000, bladnrs. 30H, 31C, 37F en 38A (ca. 1990).

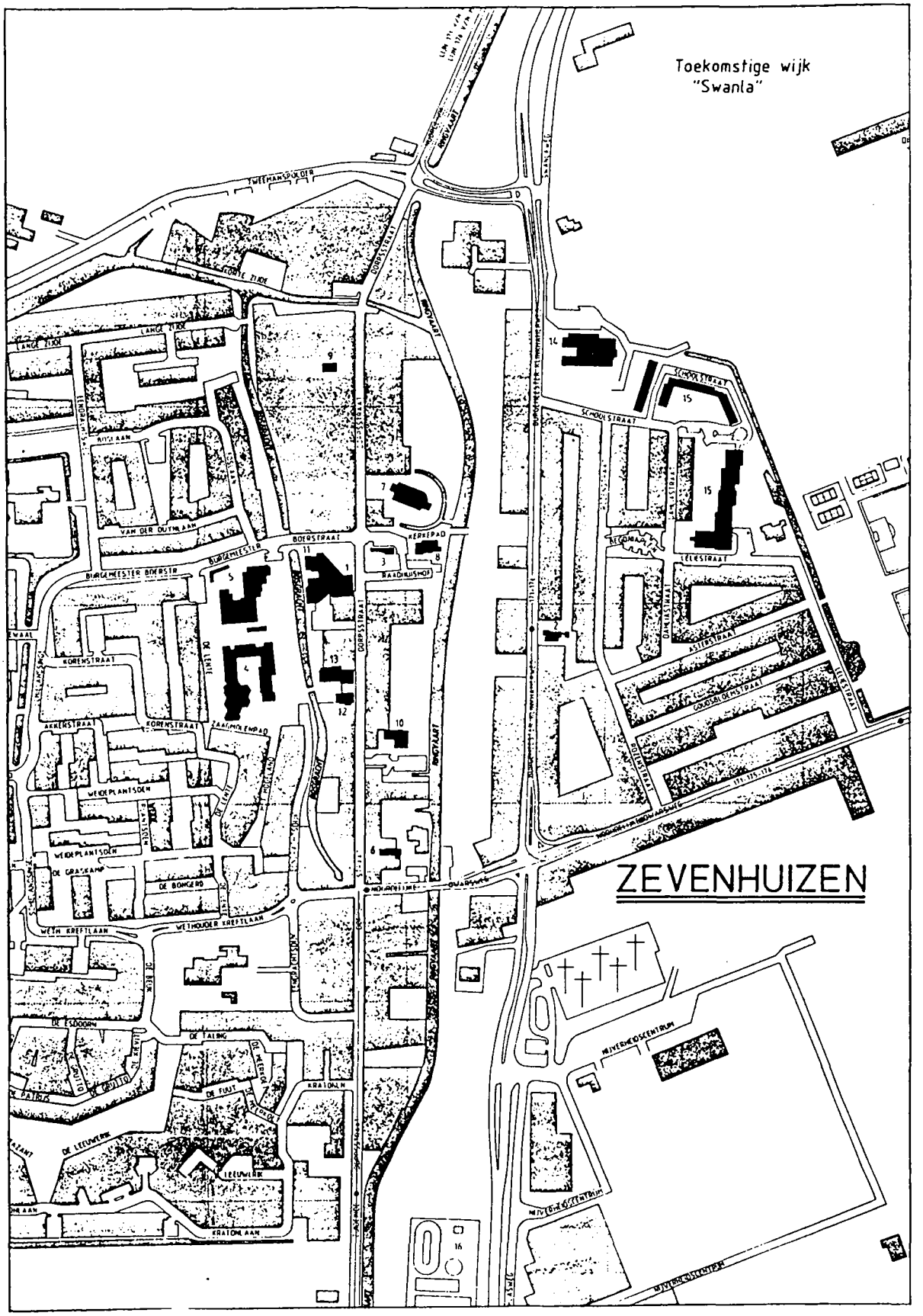

Figuur 5a. Straatnamenkaart Zevenhuizen.

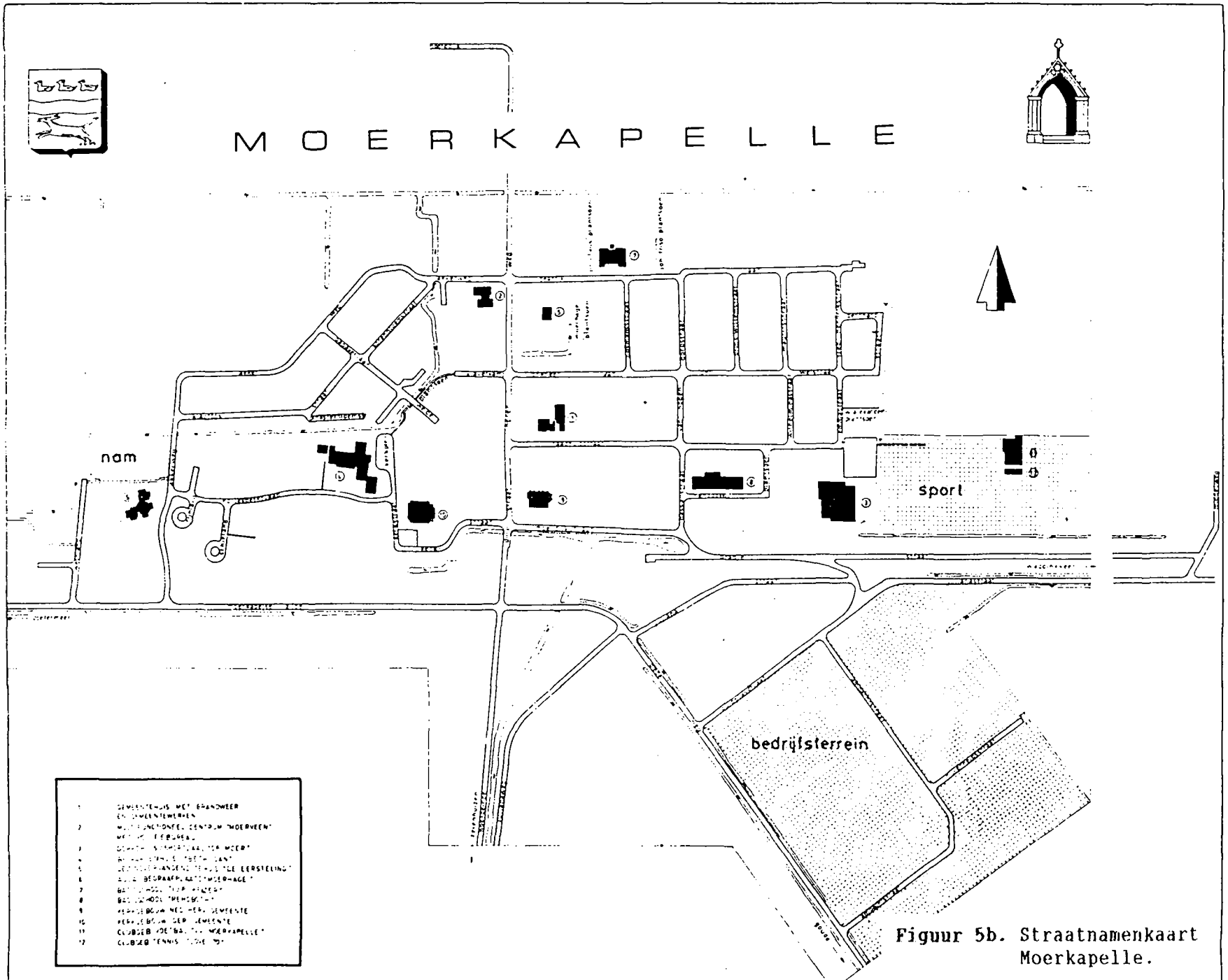

Figuur 5b. Straatnamenkaart Moerkapelle.

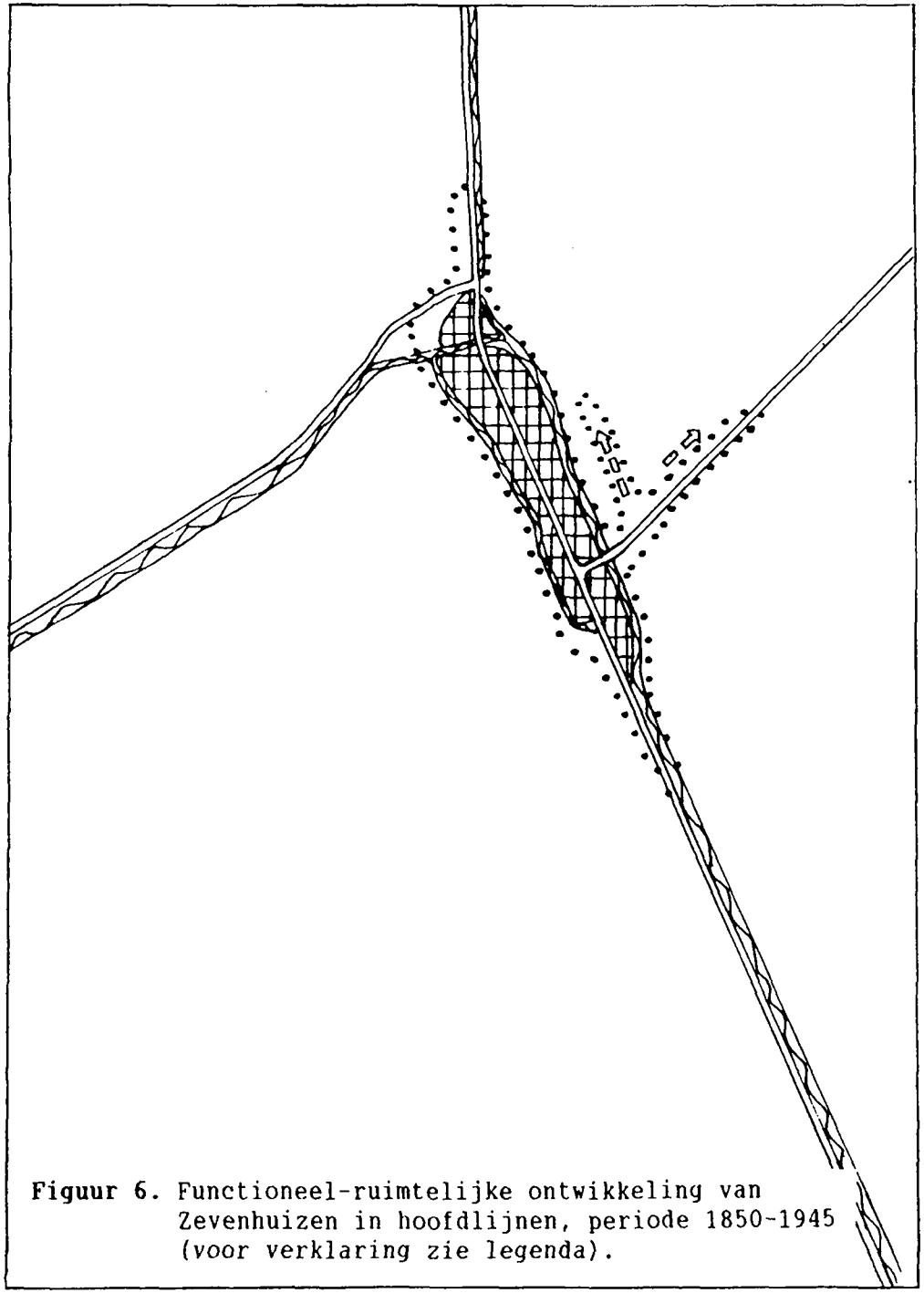

Figuur 6. Functioneel-ruimtelijke ontwikkeling van Zevenhuizen in hoofdlijnen, periode 1850-1945 (*voor verklaring zie legenda*).

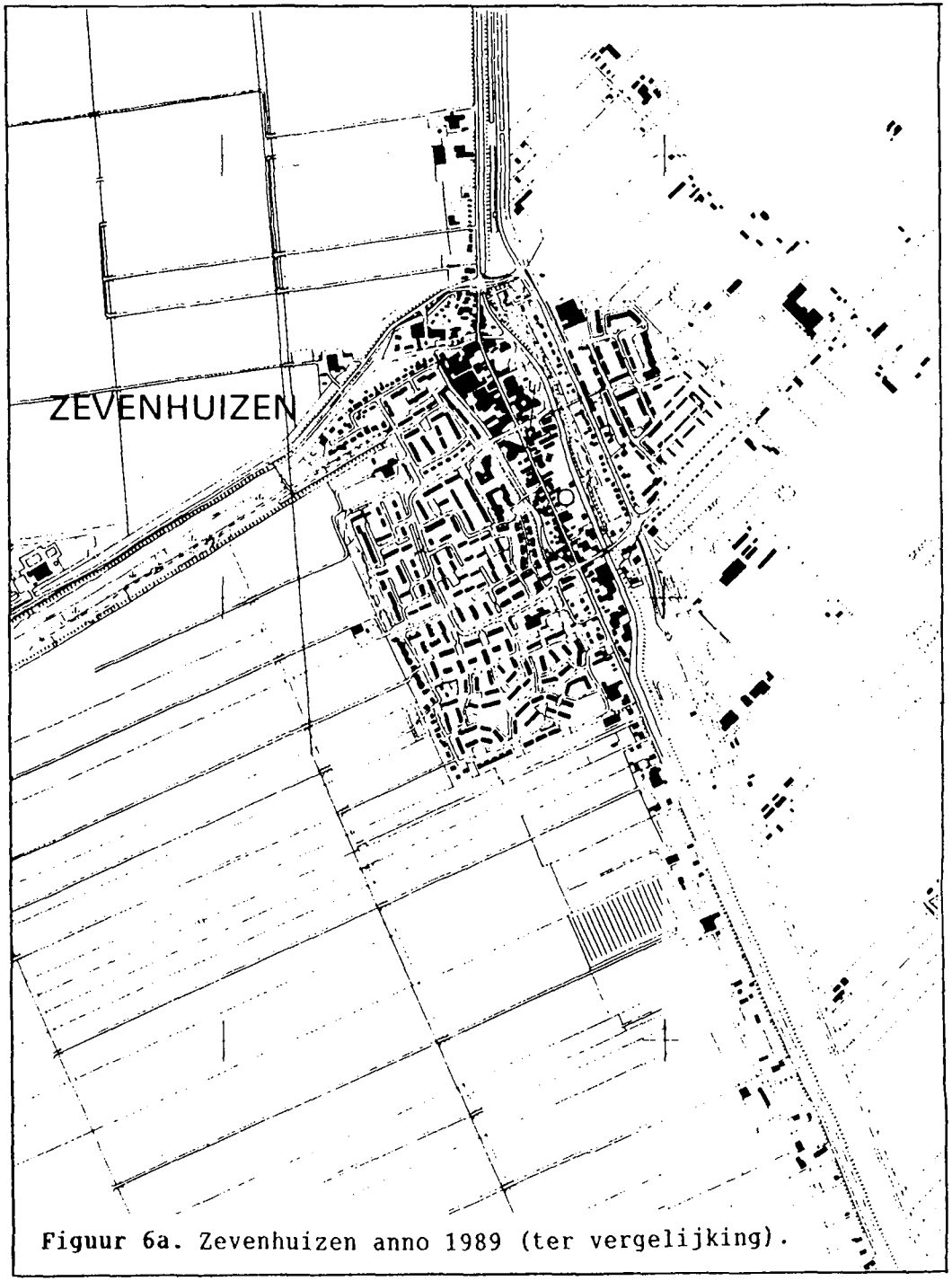

Figuur 6a. Zevenhuizen anno 1989 (ter vergelijking).

Figuur 7. Functioneel-ruimtelijke ontwikkeling van Moerkapelle in hoofdlijnen, periode 1850-1945 (voor verklaring zie legenda).

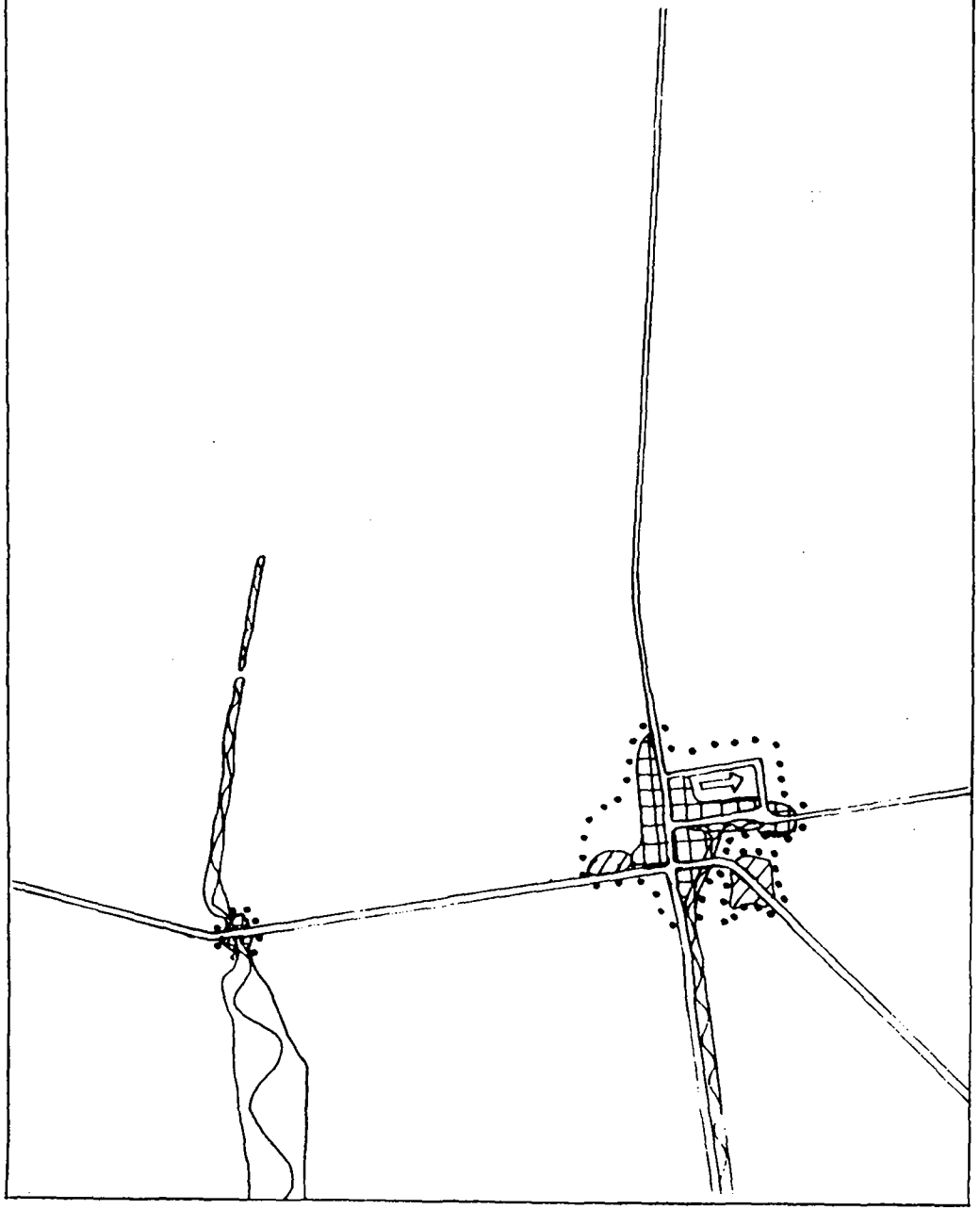

Figuur 7a. Moerkapelle anno 1989 (ter vergelijking).

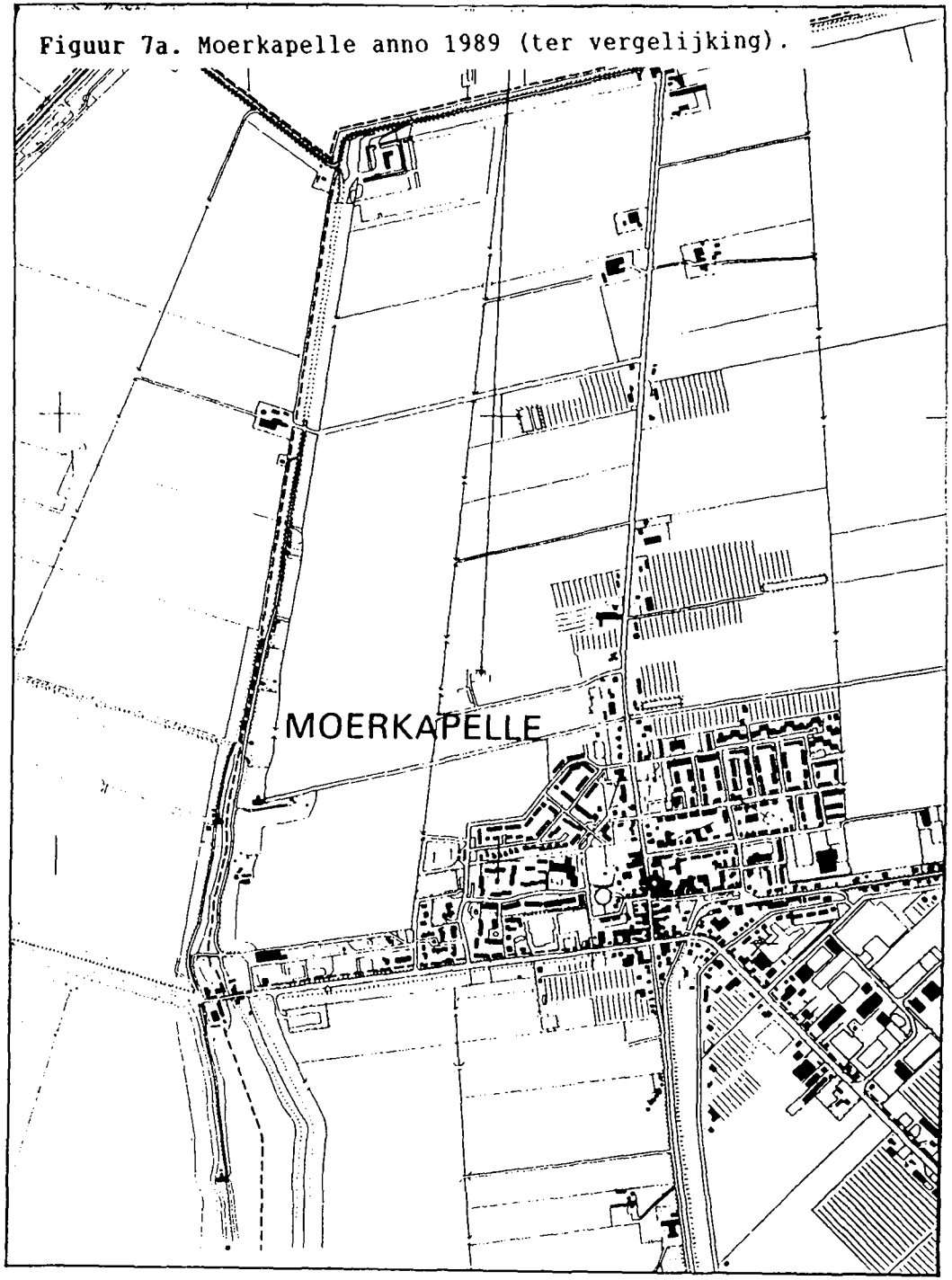

LEGENDA BIJ DE KAART VAN DE FUNCTIONEEL-RUIMTELIJKE ONTWIKKELING IN HOOFDLIJNEI

Bestaande kern ± 1850

Omvang kern ± 1945

Terrein gedomineerd door
Nijverheid, Handel en Industrie:

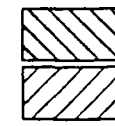

±1850
±1945

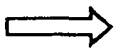

Richting van Algemeen-ruimtelijke ontwikkeling

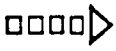

Lineaire ontwikkeling

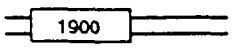

Weg, eventueel met jaar van opening

Spoorweg met openings- en sluitingsjaar

Lokaalspoorweg of tramweg met openings- en sluitingsjaa

Spoor-/tramwegstation

Spoor-/tramwegstation opgeheven

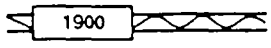

Waterloop, eventueel met jaar van opening

B. BEBOUWINGSKARAKTERISTIEK GEMEENTE ZEVENHUIZEN-MOERKAPELLE

Inleiding

De gemeenteplattegrond van Zevenhuizen-Moerkapelle kenmerkt zich door een rechtlijnig verkavelingspatroon van wegen en waterlopen. Langs een noord-zuid lopende as (het Noord- en Zuideinde), enigzins parallel lopend aan het riviertje de Rotte, heeft zich in de loop der tijd lintbebouwing ontwikkeld met een vrij open karakter. Op een kruising van (water)wegen, die in verbinding stonden met de Rotte, hebben zich twee hoger in het landschap gelegen veenontginningsdorpen ontwikkeld, eveneens met een eenvoudige lineaire opbouw.
Het zuidelijke van de twee is het in oorsprong uit de 13de eeuw daterende Zevenhuizen. Het centrum kenmerkt zich door een vrij langgerekt lint met bebouwing aan beide zijden, dat vrijwel geheel nog wordt omgeven door zijn oorspronkelijk omgrachting (Bosgracht-Ringvaart). Door de recente bouw van een nieuw gemeentehuis en het creëren van een pleinvormig gedeelte is de oorspronkelijke structuur sterk aangetast.
In het noorden ligt Moerkapelle, ontstaan ten tijde van de vervening in het midden van de 16de eeuw. Het ligt aan de zuidzijde van de polder De Wilde Venen langs bovengenoemde as (Dorpsstraat) en de haaks daarop aansluitende Moerdijkstraat.

Beide waterlopen stonden middels een verlaat in verbinding met de Rotte, waarvan de Zevenhuizer nog intact is. Bij de noordelijke zorgde de Hollevoeterbrug tevens voor een verbinding met Bleiswijk. Aan dit infrastructurele kruispunt herinneren nu nog enkele boerderijen van het gelijknamige buurtschap.

Een andere (inmiddels verdwenen) schutsluis in een bocht van de Rotte ten zuiden van Zevenhuizen vormde de aanzet tot de kleinschalige lintbebouwing langs de rivier en de Vlietkade. Tot dit buurtschap, genaamd Oud Verlaat, kan ook de kleine concentratie boerderijen langs de Rotte en ten noorden ervan worden gerekend.

Een lichte concentratie van woningen bij de splitsing van bovengenoemde hoofdas, ter plaatse van de Zevenhuizerhoekse brug, op de grens met Nieuwerkerk aan den IJssel laat zich herkennen als het kleine buurtschap Groeneweg. Hiertoe behoren aan Zevenhuizer zijde de woningen langs de Groeneweg en enkele langs het Zuideinde.

De uit 1870 daterende spoorlijn en de snelweg A12 hebben beide dorpen visueel van elkaar gescheiden. Aangezien de bovengenoemde dorpen en gehuchten in 1991 zijn samengevoegd tot een gemeente, is de bespreking van de bebouwing hieronder typologisch gerangschikt.

Dorpsbebouwing en woningbouw

De oudste bebouwing in het dorpscentrum van Zevenhuizen is te vinden aan weerszijden van de langgerekte Dorpsstraat en langs de Hennipsloot aan de Korte en de Langezijde. Zij bestaat voornamelijk uit vrijstaande huizen met de nokrichting haaks op de weg. In de nabijheid van de dorpskerk hebben de gevelwanden een meer gesloten karakter. De

zuidelijke entree wordt gedomineerd door een karakteristieke 17e eeuwse smederij. Achter enkele, veelal gepleisterde (ingezwenkte) lijst- of (afgeknotte) puntgevels met een 19e eeuws karakter, gaat soms nog een oudere bouwmassa schuil. Vanaf de vaart bepalen op de achtererven soms nog de karakterstieke houten schuren het aanzicht van het dorp.

Een van de weinige herenhuizen is het voormalige notarishuis, Dorpsstraat 120. Van de wit geschilderde gepleisterde voorgevel is het hoofdgestel vervangen door een eenvoudige houten overstekende bakgoot. Een aantal eenvoudige éénlaagse arbeidershuisjes onder zadeldak met nokrichting ligt evenwijdig aan de weg; deze dateren voornamelijk uit het eind van de 19e eeuw. Hiervan is Dorpsstraat 157 opgetrokken van fijngevoegde grauwe baksteen en Dorpsstraat 118 uit gele ijsselsteen.

In Moerkapelle is het gesloten karakter van de lintbebouwing langs de Dorpsstraat minder gaaf bewaard gebleven. Het silhouet aan de westzijde wordt bepaald door ingezwenkte lijstgevels van rond de eeuwwisseling, waarvan de meeste zijn voorzien van een moderne winkelpui. Moerdijkstraat 17 is een van de laatste beeldbepalende 19de eeuwse gepleisterde klokgevels in de straat. Het naastgelegen karakteristieke houten voormalige graanpakhuis van rond de eeuwwisseling versterkt het straatbeeld ter plaatse.

Uit de eerste decennia van de 20e eeuw is in Zevenhuizen Dorpsstraat 104 vermeldenswaard (gedateerd 1913). De voorgevel is een uit grauwe baksteen opgetrokken lijstgevel met getrapte zijkanten. Uit omstreeks 1915 stamt het vrij gave woonhuis Dorpsstraat 142, dat op de begane grond is uitgevoerd met fijngevoegde grauwe bakstenen en op de verdieping met wit geschilderd pleisterwerk en een houten voorschot. Noordeinde 8 is een vrijstaand woonhuis uit 1919, waarbij de voorgevel wordt gevormd door een langsgevel met een ondiep entreeportiek met rechts ervan een afgeknotte puntgevel, waarvoor een erker is geplaatst. In Moerkapelle is Oranjestraat 24 een karakteristiek woonhuis uit dezelfde periode. Het woongedeelte met puntgevel en het langsgeveldeel van het bedrijfsgedeelte vormen samen een geheel.

De toenemende bouwactiviteiten uit de jaren '20 hebben hun weerslag gevonden binnen de bestaande dorpscentra en (uitvals)wegen. In Zevenhuizen aan het zuideinde van de Dorpsstraat, de Burg. Klinkhamerweg, de Tweemanspolderweg en de Noordelijke Dwarsweg en in Moerkapelle langs de Raadhuisstraat, de Julianaweg en de Bredeweg staan diverse meest vrijstaande traditioneel vormgegeven (veelal verbouwde) éénlaagse woonhuizen. Ze worden meestal gedekt door een zadel- of mansardedak, zoals bijvoorbeeld Dorpsstraat 212 (circa 1925) in Zevenhuizen. Iets minder vaak voorkomend zijn de woonhuizen onder een tentdak, zoals het dubbele woonhuis aan de Burg. Klinkerhamerweg 18-20 en in Moerkapelle het rietgedekte woonhuis, Moerkapelsezijde 28. Aan beide zijde van de Noordelijke Dwarsweg staan enkele rijtjes woningen uit de jaren '20, waarvan die aan de noordzijde toegankelijk zijn middels eenvoudige gemetselde vlakke bruggetjes.

Een zeldzame verschijning, vanwege het materiaalgebruik, zijn enkele houten huizen, waarvan de "Jolly Duck", Korenmolengat 2 uit circa 1920, het meest opvallend is. De hoofdmassa wordt gevormd door een schilddak met naar voren springende steekkappen op de hoeken.

Dorpsstraat 115 in Zevenhuizen is een goed voorbeeld van de invloed die in de jaren '30 de Nieuwe Zakelijkheid heeft gehad op de traditionele woningbouw.

De beide Dorpsstraten hebben een duidelijke winkelfunctie gekregen, waarvoor een groot aantal panden een moderne winkelpui heeft gekregen. Van voor 1945 dateert de winkelpui van Dorpsstraat 45 in Zevenhuizen, waar een bestaand woonhuis met geveldecoratie uit circa 1880 een winkelfunctie heeft gekregen. Dorpsstraat 105-107 is een voormalige herberg uit het midden van de 19de eeuw, al doet het recente voegwerk dat bijna niet meer vermoeden Vanaf het begin van de 20e eeuw bepaalt Hotel Vos, op de hoek van de Dorpsstraat en de Noordelijke Dwarsweg, hier het straatbeeld. Ertegenover is een weegbrug. Op de afgeschuinde hoek van beide langsgevels bevindt zich de entree, die benadrukt wordt door een geveltop met balustrade en hoekpinakels.

Buiten het dorpscentrum staan nog diverse (verbouwde) daglonershuisjes, voornamelijk daterend van de eeuwwisseling. De meeste zijn éénlaagse pandjes onder zadeldak, zoals Zuideinde 10 (circa 1900), en het iets oudere Groeneweg 7, gebouwd tegen de dijk, of zoals Rottekade 50 op enige afstand van de dijk. Andere zoals die bij Noordeinde 99, of Groeneweg 1, hebben de nokrichting haaks op de weg en als voorgevel een puntgevel. Bredeweg 140 is een van de weinige met een ingezwenkte lijstgevel. Vrij zeldzaam zijn de dubbele woonhuisjes, zoals het onder aan de dijk gelegen Zuideinde 12-13 (XIXd). In het met gesmoorde Tuile du Nordpannen gedekte zadeldak is met rode Tuile du Nord een decoratief ruitpatroon gelegd. Het merendeel van de arbeidershuisjes in de Zuidplaspolder, langs bijvoorbeeld de Bredeweg is verbouwd en/of vergroot.

Planmatige bebouwing

Tot 1945 hebben in beide dorpen geen planmatige uitbreidingen plaatsgevonden. Wel is omstreeks 1920 in Zevenhuizen langs de reeds bestaande Burg. Klinkerhamerweg (1 t/m 23) en in Moerkapelle langs de Julianastraat (1 t/m 13) de eerste gemeentelijke sociale woningbouw gebouwd. In beide dorpen zijn het dezelfde soort gespiegelde woonhuizen onder een zadeldak met forse wolfseinden.

Bijzondere bebouwing

In de Dorpsstraat van Zevenhuizen staan behalve de Nederlands Hervormde Kerk uit 1699 (toren circa 1500), een in 1866 voor de Remonstrantse Broederschap gebouwde zaalkerk (nu: Vrijzinnig Hervormden) en een Gereformeerde kerk uit 1928. De Remonstrantse kerk, ligt iets terug ten opzichte van de rooilijn en is toegankelijk middels een fraai smeedijzeren toegangshek. De eenvoudige rechthoekige bouwmassa heeft een fraaie voorgevel met symmetrische indeling, geblokte hoekpilasters en een entree in een middenrisaliet met bekroning in eclectische trant. Het pand verkeerd in slechte staat van onderhoud; zo zijn deels de bekroningen boven de hoekpilasters afgebroken.

De Nederlands Hervormde dorpskerk in Moerkapelle is kort na de drooglegging van de polder omstreeks 1660 tot stand gekomen. In de Kerkstraat staat een Gereformeerd kerkgebouw uit 1894, dat nu in gebruik is als garage.

In Oud Verlaat staat aan de Vlietkade sinds 1907 een kerkgebouw, waarvan door pleistering en bekleding met natuursteenplaten niet meer te zien is dat het oorspronkelijk een tramremise geweest is. Het schuin ertegenover gelegen schoolgebouw met schoolmeesterswoning aan de Wollefoppenweg 38, dateert van circa 1900 en kent meerdere uitbreidingen.

Boerderijen

Slechts enkele nog in gebruik zijnde boerderijen liggen in het dorpscentrum. In Moerkapelle bepalen Dorpsstraat 2 en 6-10 het dorpsbeeld ter plaatse. De meeste boerderijen liggen langs de doorgaande wegen, zoals het Noord- en Zuideinde, de Bredeweg en de Wollefoppenweg. Een van de oudste boerderijen in de gemeente, die kort na de drooglegging van de Polder de Wilde Venen is gebouwd (XVIIc), ligt op de Noorddijk. Ook bevinden zich verspreid langs de wegen in de polder de Wilde Venen en de Zuidplaspolder en langs de Rotte bij Oud Verlaat nog enkele boerderijen. Een van de meeste uitzonderlijke boerderijen "in" de polder Wilde Venen is "Stolpenburg", Herenweg 54, omdat het hier om een Noordhollandse stolpboerderij gaat, waarvan helaas alleen de bouwmassa nog intact is. Een relatie met de voormalige molens van deze polder, waarvan er enkele eveneens van het uit Noord-Holland afkomstige type binnenkruier zijn, ligt voor de hand.

Bovengenoemd boerderijtype heeft geen verdere navolging gehad. Het merendeel is van het voor Zuid-Holland gangbare langhuistype. De kopgevel van het woongedeelte is naar de weg gericht. Bij sommige boerderijen ligt het woon- en stalgedeelte onder een dak, bij andere onder een afzonderlijk dak. Karakteristiek voorbeeld van eerstgenoemd type is het waarschijnlijk nog uit het eind van de 18e eeuw daterende pand Rottekade 13, waar woon- en stalgedeelte onder een rieten zadeldak liggen. De wit gesausde voorgevel met keldervensters heeft een wolfseind. Van de uit het midden van de 19de eeuw daterende Rottekade 24 heeft het woonhuis nog schoon metselwerk van gele ijsselsteen. Woon- en stalgedeelte hebben elke een afzonderlijk dak. Vaak betekent dit dat zij in verschillende periodes tot stand zijn gekomen. Beide langhuisboerderijen hebben de ingang in de langsgevel.

Op grond van enkele eclectische sierelementen boven de deuren en ramen kunnen boerderijen als Noordeinde 75 (gedateerd 1872), Noordeinde 37, genaamd "Bijdorp" (ca. 1875) en Zuidplasweg 15, genaamd "Mariahoeve" (ca. 1880) in dezelfde periode worden gedateerd.

De uit dezelfde periode daterende langhuisboerderij Wollefoppenweg 57 verdient aparte vermelding vanwege de karakteristieke vormgeving van de voorgevel van het woongedeelte en de wagenschuur. De voorgevel heeft een uit grauwe baksteen opgetrokken risalerend gedeelte met puntgevel, geflankeerd door uit gele ijsselsteen opgetrokken onderkelderde lijstgevels. De entree bevindt zich in de rechter zijgevel. De voorgevel van de wagenschuur, opgetrokken uit gele ijsselsteen met rode bakstenen sierbanden, sluit hierbij aan wat opbouw betreft.

Een aparte groep vormen de langhuisboerderijen aan de zuidzijde van de Bredeweg die dateren uit de periode 1870-1890. Ze zijn vrijwel alle opgetrokken uit gele ijsselsteen en

het woon- en stalgedeelte worden gedekt door een zadeldak. Hiervan heeft Bredeweg 178 (Cornelishoeve) een ingezwenkte lijstgevel, terwijl de overige zoals Bredeweg 162, symmetrisch ingedeelde puntgevels hebben. "IJdele Zorg" (1882) heeft de entree in de voorgevel, terwijl de overige deze meestal in de langsgevel hebben. Wollenfoppenweg 97 sluit wat betreft materiaalgebruik en vormgeving aan bij deze groep.

Nabij het centrum van Zevenhuizen liggen drie vrij grote langhuisboerderijen met zomerhuis uit omstreeks 1900. Ze zijn alle opgetrokken uit fijngevoegde grauwe baksteen en hebben als voorgevels symmetrisch ingedeelde puntgevels met vrij decoratief snijwerk voorzien windveren en makelaars, deze stijl is verwant aan de Chaletstijl. Het meest in het oog springend zijn Eendrachtsdijk 4 (gedateerd 1905) en Eendrachtsweg 1, "Voorzorg". De bijbehorende zomershuisjes hebben een zelfde versiering met windveren en makelaars. Het iets soberder uitgevoerde pand Tweemanspolderweg 2 heeft een uit gele ijsselsteen opgetrokken bakhuisje.
Decoratief snijwerk komt ook voor bij de wat eenvoudigere boerderijen als Dorpsstraat 2 (Moerkapelle) en Rottekade 14 (Vijfhuizen). Hiervan neemt Noordeinde 49 (Elisabethshoeve) een aparte plaats in, omdat het snijwerk van het woongedeelte en het zomerhuis hier een duidelijk verwantschap vertoont met de Art Nouveau. Bovendien is er sprake van een voor deze streek oneigen boerderijtype met zijlangsdeel. Twee stichtingsstenen geven als bouwjaar 1904 en 1908 aan

Aan de Zuidplaspolderweg 13 ligt een van de jongere langhuisboerderijen (1925 gedateerd), die een voor die tijd karakteristieke vorm en materiaalgebruik heeft. De uit grauwe baksteen opgetrokken voorgevel heeft een engelenraam in de geveltop.

Daarnaast zijn er nog enkele boerderijen op een T-vormige plattegrond. Het meest momumentaal is de hereboerderij Bredeweg 94. Haaks op het gepleisterde tweelaagse woongedeelte onder schilddak staat het stalgedeelte onder zadeldak. Van de kleinere boerderijen is de in 1873 tegen de dijk gebouwde boerderij "Nomen", Noordeinde 25, een karakteristiek voorbeeld.

Het aantal boerderijen dat niet onder een type kan worden gerangschikt is sterk in de minderheid. Zo heeft Herenweg 33, "Agricultura", een klein agrarisch woonhuis met een grote vrijstaande schuur uit het begin van de 20e eeuw. Groeneweg 10, "Ouders Vrucht", uit 191(3?) heeft haaks op de weg een traditioneel vormgegeven woonhuis onder afgewolfd zadeldak met tegen de linker zijgevel een stalgedeelte met de nokrichting evenwijdig aan de weg. "Hasselthoeve", Bredeweg..., uit het tweede kwart van de 20e eeuw, heeft een fors bedrijfsgedeelte met een lichtbeuk.

De langhuisboerderij Wollefoppenweg 81 uit het eind van de 19e eeuw is een van de weinige waar een totaalindruk van een boerenerf kan worden gekregen. Het pittoreske complex kwam in één periode tot stand, compleet met een houten karnhuis, wagenschuur, vierroeier, boomgaard en moestuin.

Objecten van bedrijf en techniek

Van de verschillende droogmakerijen is alleen de molenviergang van de Tweemanspolder (1734) bewaard gebleven. Alhoewel ze - evenals de in het groen verscholen en minder in het landschap opvallende molenstompen van de polder De Wilde Venen - dateren van voor 1800, kunnen ze in dit kader toch worden genoemd, aangezien enkele bijgebouwtjes dateren van van na 1800.
Het uit 1926 stammende gemaal van ir. H. Paul aan de Rotte, dat de functie van de molenstompen langs het Zuideinde en de Eendrachtsmolen (1926) langs de Rotte heeft overgenomen, staat op zijn beurt op de nominatie te worden vervangen door nieuwbouw.
Het kleine hulpgemaaltje met het rieten dakje bij de Eendrachtsmolen dateert van circa 1945.

Moerkapelse Zijde 25 is mogelijk een voormalige molenmakerij geweest. De met de lange zijde langs de weg gelegen houten schuur is gedekt door een rieten zadeldak met wolfseinden (XIXd).

Ter plaatse van de verdwenen korenmolen van Zevenhuizen aan de rand van de Dorpsstraat staat de graanmaalderij "De Hoop" uit 1926. Noordelijker in de Dorpsstraat bevindt zich nog een in gebruik zijnde graanmaalderij en een meubelmakerij uit het begin van de 20e eeuw.
Het met een zweepslagmotief uitgevoerde smeedijzeren beslagwerk op het luik van het kleine pakhuis bij Dorpsstraat 186 wijst op een tot standkoming in de Art Nouveau-periode uit het begin van de 20e eeuw.

Vrijwel alle klapbruggen over de verschillende vaarsloten zijn verdwenen. Des te waardevoller is het laatste voorbeeld hiervan, namelijk de uit 1928 daterende klapbrug over de Ringvaart van Zevenhuizen. De hijsbrug over de Hennipsloot dateert in oorsprong uit het tweede kwart van de 20ste eeuw.

Het twee-onder-een-kap seinwachtershuisje aan de Zuidelijke Dwarsweg herinnert nog aan de periode dat de spoorlijn van Den Haag naar Utrecht werd aangelegd in 1870.

Naoorlogse uitbreidingen

De eerste planmatige uitbreidingen na W.O. II vonden in Zevenhuizen plaats oostelijk van de Burg. Klinkhamerweg in de Zuidplaspolder. Van meer recente datum zijn de woonwijken westelijk van de Bosgracht in de Eendragtspolder.
In Moerkapelle zijn de eerste uitbreidingen in de jaren '60 begonnen in het noordoostelijke deel van het dorp en hebben zich de laatste jaren in noordwestelijke richting uitgebreid.